

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta

BARVA NA 1. STUPNI ZŠ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lucie Šviržovičová

České Budějovice, duben 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Barva na 1. stupni ZŠ zpracovala sama
a použitou literaturu jsem citovala v přiložené bibliografii.

V Českých Budějovicích.....

.....

Děkuji vedoucímu této diplomové práce PaedDr. Zdeňku Peterkovi za cenné rady a pomoc při zpracování diplomové práce.

Šviržovičová L.:

Barva na 1. stupni ZŠ

Diplomová práce

Diplomová práce je zaměřena na problematiku barvy a její možné využití na prvním stupni ZŠ.

Práce je rozdělena do několika kapitol dle tematického zaměření. První jsou zaměřeny na vymezení pojmu barva a teoretické poznatky, jež jsou předpokladem pro další práci s barvou.

Další kapitoly se věnují jednotlivým problematikám barvy, se kterými se ve školní praxi potýká a seznamuje jak pedagog, tak žák. K těmto částem uvádím příklady k praktickému využití.

Celou práci jsem se pokusila koncipovat jako inspiraci pedagoga s barvou, nikoli jako návod.

Colour at the first grade in the primary school

Graduation theses

This graduation theses is focused on the problematic of colour and it's possible use in the first grade of primary school.

This g.t. is divided into several chapters by various thematic externalizations. First chapters are focused on the demarcation of the word "colour" and theoretical foundings, that are premise for the other working with colour. Further chapters are devoted to specific cases of using colour, that the students and teachers must encounter. In these parts mention specific examples, that can be used in practice.

I've tried to construct the entire assignment as an inspiration, but not as a guide

Vedoucí diplomové práce : PaedDr. Zdeněk Peterka

Pedagogická fakulta JU

Katedra výtvarné výchovy

1. ÚVOD.....	6
2. BARVA NA 1. STUPNI ZŠ.....	8
3. CO ZNAMENÁ, KDYŽ SE ŘEKNE BARVA	11
3.1. Budiž světlo.....	12
3.2. Barva a oko.....	13
3.3. Barva a psychologie	13
3.4. Barva jako optický klam, pigment	16
4. BAREVNÉ SYSTÉMY.....	17
5. BARVY A JEJICH ŘÁD.....	20
5.1. Nauka o barvě	20
5.2. Příklady, náměty	23
5.3. Barevné kontrasty	27
5.4. Harmonie	32
5.5. Příklady, náměty	32
6. BARVA A DÍTĚ.....	36
6.1. Příklady, náměty	40
7. BARVA VE VÝTVARNÝCH HRÁCH A ETUDÁCH	44
7.1. Výtvarné hry a etudy obecně	44
7.2. Barva ve výtvarných hrách	45
7.3. Příklady, náměty	46
7.4. Barva ve výtvarných etudách	50
7.5. Příklady, náměty	52
7.6. Hodnocení dětských prací	58
8. POSTAVENÍ BARVY NA 1. STUPNI ZŠ.....	60
9. ZÁVĚR.....	62
10. PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY.....	64
11. ODKAZI CITACÍ.....	66

1. ÚVOD

Nedávno jsem si vzpomněla na jeden den z dětství, který ve mně zanechal krásnou vzpomínku. Toho dne jsem měla svátek. Jistě jsem dostala mnoho pěkných dárků, avšak jeden byl pro mě obzvlášť přitažlivý. Byly to malé kulaté vodové barvičky, které se skládaly ze dvou pater. Horní patro zářilo teplými barvami, dolní patro „chladilo“ barvami studenými. V tu chvíli pro mě začala nová zábava zkoušet a zkoušet nové barvičky. Malovala jsem veselé klauny, smutná zvířátka v ZOO, zlatovlasé princezny v zářivých dlouhých šatech, či louky plné pestrých květin.

Tato vzpomínka se mi vybavila, když jsem při praxi ve školní družině pozorovala děti ve skupince, které si nad kresbou obrázků povídaly o svých oblíbených barvách, dohadovaly se, která je nejkrásnější a navzájem se chlubily svými barevnými výtvy. Těšily se z barev stejně jako já v dětství a podobně jako snad všechny malé děti.

Když jsem tedy začala pracovat na diplomové práci, zaměřila jsem při praxích na ZŠ svoji pozornost na hodiny výtvarné výchovy. Chtěla jsem zjistit, zda se nějak radost z barvy u dětí uplatňuje i při výuce a zda se při tom vychází z nějakých zásad. Zajímalo mě, jaké poznatky mají děti o barvě získávat, a jakým způsobem se s nimi seznamují.

Z hodin výtvarné výchovy jsem si odnášela různé zážitky. Setkávala jsem se s ukázkami hodin, během nichž vznikly opravdu krásná díla a šla cítit radost dětí z výtvarné činnosti a barevného projevu. Bohužel, často jsem se setkávala i s tím, že dětem bylo přímo diktováno, kdy a jak kterou barvu použít, v některých případech byly kritizovány za „špatnou“ volbu barev či musely svůj výtvar předělat, protože barvy neodpovídaly skutečnosti, nebo dané představě. Více jak na výrazové možnosti byl kladen důraz na zobrazovací vlastnost barvy. Z praxí na ZŠ, ať už průběžných či souvislých, jsem se toho pouhým pozorováním o barvě a jejím využití na 1. stupni příliš nedozvěděla.

Při studování a třídění materiálů k této práci, jsem proto měla na mysli mnoho otázek. Co je to vlastně barva? A kde se bere? Má nějaké zákonitosti nebo řád? Jakým způsobem se barva dá uplatnit na 1. stupni ZŠ? Co mají žáci o barvě vědět a jak se s ní seznamují? Jaký vztah mají k barvě děti? Na tyto a další otázky jsem se snažila sama sobě odpovědět a doufám, že na některé z nich naleznete odpověď v této práci.

V diplomové práci bych se chtěla zaměřit na teoretické informace vztahující se k barvě, dále se vyjádřit k jednotlivým barevným problematikám se kterými se lze setkat na 1.stupni ZŠ a v neposlední řadě bych ráda uvedla konkrétní příklady využití.

Celou práci bych se pak pokusila uchopit, jako určitý námětník pro ty, kteří chtějí využít všech možností barvy, nikoli jen její funkci zobrazovací a umožnit tak dětem spontánní radost z barvy.

2. BARVA NA 1. STUPNI ZŠ

Hned v první kapitole se pokusím odpovědět na jednu z otázek položených v úvodu. Co mají žáci o barvě vědět? A jakým způsobem se s ní seznamují ?

Chceme-li si odpovědět, musíme vycházet z Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělání (RVP ZV), který blíže vymezuje vzdělávací obsah – očekávané výstupy a učivo. Učivo o barvě získávají žáci prostřednictvím vzdělávacího oboru Výtvarná výchova, který je jedním z oborů vzdělávací oblasti Umění a kultura.

Ve vzdělávacím oboru výtvarná výchova dochází k rozvoji tvůrčích schopností, smyslového vnímání, schopnosti vyjadřovat se a prezentovat emoce, představy, pocity, zkušenosti a myšlenky.

Vzdělávací obsah výtvarné výchovy je tvořen očekávanými výstupy a učivem. Zatímco očekávané výstupy mají praktickou povahu a zaměřují se na využitelnost v životě, učivo je chápáno jako prostředek k dosažení očekávaných výstupů.

Praktické propojení vzdělávacího obsahu a klíčových kompetencí si pak škola vytváří sama a dá se říci, že záleží na každém pedagogovi, jakým způsobem vdechne učivu život. Proto je dost pravděpodobné, že kvalita i kvantita vědomostí u žáků se bude lišit jak v jednotlivých školách, tak v jednotlivých třídách. Avšak na konci 1. období (1.- 3. ročník) a 2. období 1. stupně ZŠ (4. - 5. ročník) mají žáci dosahovat stejných znalostí a vědomostí.

Očekávané výstupy v 1 období jsou následující :

- Rozpoznává, pojmenovává prvky vizuálně obrazného vyjádření (linie, tvary, objemy, barvy, objekty), porovnává je a třídí na základě odlišností vycházejících z jeho zkušeností, zážitků a představ.
- V tvorbě projevuje své vlastní životní zkušenosti, uplatňuje při tom v plošném i prostorovém uspořádání linie tvary, objemy, barvy, objekty další prvky a jejich kombinace.
- Vyjadřuje rozdíly při vnímání událostí různými smysly a pro jejich vizuálně obrazné vyjádření volí vhodné prostředky.
- Interpretuje podle svých schopností různá vizuálně obrazná vyjádření, odlišné interpretace porovnává se svojí dosavadní zkušeností.
- Na základě vlastní zkušenosti nalézá a do komunikace zapojuje obsah vizuálně obrazných vyjádření, která samostatně vytvořil, vybral či upravil.¹

Očekávané výstupy v 2. období jsou tyto :

- Při vlastních tvůrčích činnostech pojmenovává prvky vizuálně obrazného vyjádření, porovnává je na základě vztahů (světlostní poměry, barevné kontrasty, proporční vztahy a jiné).
- Užívá a kombinuje prvky vizuálně obrazného vyjádření ve vztahu k celku, v plošném vyjádření linie a barevné plochy, v objemovém vyjádření modelování a skulpturní postup, v prostorovém vyjádření uspořádání prvků ve vztahu k vlastnímu tělu i jako nezávislý model.
- Při tvorbě vizuálně obrazných vyjádření se vědomě zaměřuje na projevení vlastních životních zkušeností i na tvorbu vyjádření, která mají komunikační účinky pro jeho nejbližší sociální vztahy.
- Nalézá vhodné prostředky pro vizuálně obrazná vyjádření vzniklá na základě vztahu zrakového vnímání k vnímání dalšími smysly, uplatňuje je v plošné, objemové i prostorové tvorbě.
- Osobitost svého vnímání uplatňuje v přístupu k realitě, k tvorbě a interpretaci vizuálně obrazného vyjádření, pro vyjádření nových i neobvyklých pocitů a prožitků svobodně volí a kombinuje prostředky (včetně prostředků a postupů současného výtvarného umění).
- Porovnává různé interpretace vizuálně obrazného vyjádření a přistupuje k nim jako ke zdroji inspirace.
- Nalézá a do komunikace v sociálních vztazích zapojuje obsah vizuálně obrazných vyjádření, která samostatně vytvořil, vybral či upravil.²

Na základě těchto očekávaných výstupů od žáka můžeme předpokládat, že během 1.stupně ZŠ dochází k nejelementárnějšímu seznámení s teorií barev. Žák poznává barvy základní, učí se dovednostem, jako je mísení barev, rozlišuje barvy teplé a studené, světlé a tmavé. Dále se seznamuje se světlostním kontrastem, učí se tlumit ostrost barev, poznává barvy pestré a nepestré a také barvy lomené. Poznává a využívá barev doplňkových, zároveň poznává i jejich estetickou hodnotu. S technikou práce potom souvisí poznání vlastností barev řídkých a hustých.³ Terminologické rozšíření slovníku by mělo vycházet od barev základních, teplých a studených k barevnému kontrastu, k citlivějšímu rozlišování barevných odstínů a k barevné harmonii. Jako u všech nových poznatků, i zde platí zásada postupnosti, soustavnosti, přiměřenosti

apod. Vedle těchto znalostí se žák setkává hlavně s výrazovými vlastnostmi barev. Vyjadřuje barvou pocity, vzpomínky, zážitky, představy, vjemy, vychází při tom ze své zkušenosti a fantazie a utváří tak vlastní postoj k zobrazované skutečnosti. Děti si s barvou doslova hrají a zbavují se tak strachu z práce s barvou jako materiálem. K experimentálním a hravým činnostem využijeme možnosti nefigurativní, abstraktní malby.

V 1. období ZŠ objevujeme tedy výrazové možnosti barvy experimentováním a hrou. V dalším období práce s ní má nadále charakter hry a experimentování jako v nižších ročnících, ale zároveň bude cílevědoměji směřovat k pochopení výrazových vlastností i k zobrazení konkrétního obsahu, představy.⁴

Zákonitosti barvy získané při konkrétních pracích pak žáci uplatňují i při zobrazování přírody a jejích proměnách, při zobrazování umělých forem, při práci s barevným materiálem, při volném zobrazení figurativních námětů apod.

Všechny poznatky o barvě žáci uplatňují i v jiných hodinách výtvarné výchovy, protože s barvou pracují vlastně nepřetržitě.

Shrneme-li všechny tyto poznatky, můžeme říci, že na 1. stupni ZŠ se začíná rozvíjet vztah k barvě a k barevnosti obecně společně s rozšiřováním barevného kruhu a s pěstováním dovedností mísit barvy a používat různé techniky.

3. CO ZNAMENÁ, KDYŽ SE ŘEKNE BARVA

Když jsem začala pracovat na této práci, uvědomila jsem si, že nejdříve bych měla pochopit a vysvětlit samotný pojem barva. Začala jsem pročítat a studovat různé materiály a velmi mě překvapilo, kolik různých významů toto slovo může mít. Barvu totiž lze chápat jako barevné světlo, které prochází skleněným hranolem, jako pigment, barvivo, nátěrovou hmotu, která má svůj tón, sytost a světlost.

O barvách také víme, že na nás pocitově působí, některé se nám líbí, jiné jsou nám nepříjemné, obliba barvy mnoho vypovídá i o nás samotných. Pomocí barvy můžeme vyjádřit své představy a emoce.

Čím více jsem se toho o barvě dočetla, tím jasnější mi bylo, že jednoznačného vysvětlení či poučky se asi nedočkám.

Co je to tedy barva? Můj malý synovec mi ukázal na barevné pastelky a začal jmenovat: „červená, modrá, žlutá...“. Sestra mi odpověděla, že barvy jsou na všem co vidíme okolo, modrá na obloze, červená na hrníčku, zelená jako strom, žlutá jako citron. Pro většinu lidí barva znamená vlastnost předmětu.

Barva nás provází od samého narození a považujeme ji za samozřejmost. Mnohdy si neuvědomujeme, o kolik by byl náš svět bez barev chudší. Bez západů slunce, zelené jarní louky, záře podzimního listí apod.

Lidstvo fascinovala a inspirovala barva od nepaměti a otázkou jejího původu se zabývala řada vědců a badatelů. V dnešní době barvu zkoumá mnoho vědních oborů jako je fyzika, chemie, psychologie, fyziologie a každý na ni pohlíží z jiného „světla“.

Na otázku co je to barva, mi tedy odpoví obyčejný člověk, který se jí blíže nezabývá. Jiné odpovědi by se mi dostalo od fyzika, jiné od malíře. Jinak by barvu chápal fotograf, jinak psycholog či fyziolog. A pravdu by měli zřejmě všichni.

Podíváme-li se totiž blíže, co všechno pojem barva označuje, zjistíme, že se jedná o více složek. Záleží na hledisku, z kterého na barvu budeme nahlížet a jaký vědní obor se jí zabývá.

Dovolte mi v této části malé pozastavení, kdy nahlédnu do různých věd a historie a pokusím se poodkrýt poznání o barvě. Myslím, že pro člověka, který se chce barvou nadále zabývat, jsou tyto poznatky užitečné.

3.1. Budiž světlo

Jak jsme se již zmínili, na otázku co je barva, se snažilo nalézt odpověď mnoho moudrých. Asi nejrozšířenějším názorem už od 23 století od dob Aristotela je, že se jedná o vlastnost předmětu. Sám Aristoteles si však uvědomil, že bez světla se nám předměty jako barevné nejeví. Po prudkém nástupu fyziky a Newtonových objevech barevné složky světla se tento názor poopravil, kdy barva je především vlastnost světla.⁵

I. Newton zachytil světlo úzkou štěrbinou a propustil jej v tmavé místnosti trojbokým hranolem. Zjistil, že se světlo láme a zároveň rozkládá na své složky, na barevná světla slunečního spektra. Barvy spektra, které Newton izoloval jsou červená, oranžová, žlutá, žlutozelená, zelená, indigově modrá, modrá, fialová a přecházejí plynule jedna v druhou. Poté za sebe postavil hranoly dva a objevil, že se barvy sbíhají a vytváří znovu číré světlo.

Newtonova korpuskulární teorie definovala světlo jako roj letících částic.

J.C. Maxwell, zastánce teorie elektromagnetického pole tvrdil, že světlo a magnetismus jsou jevy stejné podstaty. Světlo Maxwell vysvětluje jako elektromagnetické vlnění o rozličné vlnové délce. Všechno světlo, které se vyskytuje na zemi včetně světla svíčky je elektrický jev. Barvy jsou dány elektromagnetickým vlněním, které má rozličnou délku, každá barva slunečního spektra odpovídá určité vlnové délce světla.⁶

Od prvních pokusů se světlem Newtona a jeho vytvořením teorie barev se postupem doby objevilo několik dalších teorií, včetně Maxwellovy teorie elektromagnetického pole. Ani ta však nepodala vědě dostačující důkaz, a tak učinila mezi teoriemi kompromis. Dnes tedy světlo chápeme jako elektromagnetické záření, které je charakterizováno počtem vln za minutu a vlnovou délkou.

To, že se nám naše okolí jeví barevně, nezáleží pouze na přítomnosti světla, ale také na materiálu, hmotě. Různé hmoty reagují na paprsky různě. Některé hmoty všechny paprsky pohlcují, jeví se jako černé. Ty, které odrážejí jeden paprsek např. červený, jeví se v barvě odraženého paprsku, tedy červeně. Hmoty, které část paprsku propouštějí a část odrážejí se nám jeví jako průsvitné. Hmoty, které všechny paprsky propouští jsou průhledné. Barvy tedy závisí na světle a charakteru hmoty.⁷

3.2. Barva a oko

Z fyziologického hlediska je barva chápána úplně jinak. Barva je vlastnost zrakového počítka, který dovoluje člověku vnímat změny spektrálního složení světla. Barvu vnímáme tehdy, když je předmět osvětlen. Světlo, které na něj dopadá, se odráží do našeho oka. Přijímané barevné vzruchy se šíří nervovými drahami do mozkové kůry, kde se barevný pocit promítne.

Z hlediska fyziologie můžeme tedy zrakový orgán rozdělit na rohovku, sklivec, duhovku, čočku a sítnici. Barevné vidění zprostředkovává sítnice. Sítnice je vnější vrstva oka na které se promítá obraz viděné skutečnosti. Zde jsou umístěny světločivé buňky a dva receptory, tyčinky a čípky. Pro vnímání barev jsou důležité čípky. Zatímco čípky slouží k vidění dennímu, ostrému a barevnému, tyčinky jsou určeny k vidění nočnímu, neostrému, bezbarvému. Tyčinky jsou daleko citlivější než čípky.⁸ S ubývajícím světlem se oko adaptuje z denního vidění na vidění noční. Barvy proto přestáváme vnímat postupně, podle pořadí spektra. Nejdříve všechny červené, pak oranžové, žluté, zelené, modré a fialové. Při svítání se objevují v pořadí opačném.

3.3. Barva a psychologie

Nyní už víme, že to, jak barvu vnímáme je ovlivněno osvětlením a charakterem hmoty a také zrakovým analyzátozem. Jak ale vnímáme barvu my samotní a mají barvy nějakou souvislost s naší psychikou ?

Když se kolem sebe pozorně rozhlédneme, zjistíme, že vše kolem nás, vše co vnímáme má nějakou barvu. S nesčitelným množstvím barev, tóny a odstíny se setkáváme v přírodě, ale také v moderní civilizaci a v našich domovech, kde na nás působí barva ze stěn, z nábytku... Mnohdy si ani neuvědomujeme, že bez barev by bylo naše vnímání světa chudší o množství psychických a citových zážitků. Proto se nyní pozastavíme nad působením barev na nás samotné a na prostředí v němž žijeme a pracujeme.

Každý jedinec vnitřně preferuje určité barvy, které odpovídají jeho typu povahy, jeho temperamentu, psychologickému typu. O takových barvách mluví jako o příjemných, oblíbených. Někdy však obliba určité barvy závisí i na naší náladě, na psychické dispozici.

Barva má v psychologii dvojí funkci, má ustálený symbolický význam, který se

u různých národů liší (např. barvou smutku je v Evropě černá, v Indii bílá). Také má funkci emocionálního působení, ovlivňuje lidské city. Některé barvy v nás vyvolávají pocity napětí, jiné pocity klidu, uvolnění, navozují v nás určitý duševní stav. Barvy lze podle emocionálního působení na člověka rozdělit na barvy teplé, které mají povzbuzující vliv – je to skupina barev červených a žlutých a barvy studené, které mají uklidňující vliv. Mezi ně se řadí barvy modré, fialové a zelenomodré.

Zatímco extroverti, lidé zaměřeni na vnější svět, dávají přednost teplým barvám, tedy žluté a červené, introverti, lidé více zaměřeni na své nitro, mají v oblibě zelenou a modrou.

Prostorově na nás působí teplé barvy jako přibližující se, studené jako ustupující.

Barvy teplé a studené mohou vyvolat přímo protikladné psychické dojmy :

teplé barvy	studené barvy
povzbuzující	skličující
veselé	smutné
vzrušující	uklidňující
blízké	daleké ¹⁰

Působením barev na lidskou psychiku se zabývala řada psychologů. Po mnoha výzkumech přisoudili jednotlivým barvám určité psychické vlastnosti, které se shodují s lidskými projevy.

Už řecký lékař *Hippokrates* dával do souvislosti barvy s lidskou povahou.

Ke svým čtyřem temperamentům vytvořil barevnou symboliku.

Cholerik – žlutá barva

Sangvinik – červená barva

Melancholik – modrá barva

Flegmatik – zelená barva¹¹

J. Itten se také zabýval vlivem barev na psychiku člověka. Podle něj obliba určité barvy charakterizuje nejen povahu, ale i fyziognomii člověka. Rozdělil tedy barvy podle psychologického hlediska na skupiny, v nichž každá barva poukazuje na určité povahové vlastnosti.

Vztahu k barvám využili psychologové také k diagnostickým účelům.

H. Rorschach ve svém velmi známém testu se skvrnami využil souvislostí mezi barvami a lidskými city. Jedinice hodnotí podle celkového vztahu k barvám. Na tyto zkušenosti navázal *M. Lüscher* svým testem, kde testovaná osoba řadí barvy

od nejsympatičtější k nejméně sympatické. Rozhodující je osobní vztah k barvě.

Přestože má každý člověk svou vlastní barevnou stupnici, vlastní klíč ke své osobnosti, obecné významy barev jsou stálé. Významy barev jsou totiž založeny na jejich fyziologických a psychologických účincích a na vlastnostech, které lidstvo připsalo na základě tisíciletých zkušeností.¹²

Modrá je barva introvertní, klidná, vážná. Představuje sjednocení, uspokojení, soulad, pocit sounáležitosti. Poukazuje na empatii, hluboké estetické a meditativní vědomí. Obliba modré vyjadřuje touhu po klidu a uspořádaném prostředí. Symbolizuje představu vody, mořské hloubky, ledu a dále.

Zelená je označována za barvu klidu, ale také symbolizuje únavu. Je výrazem stálosti, pevnosti. Člověk preferující tuto barvu si přeje udělat dobrý dojem, být uznáván, zároveň chce jít vlastní cestou. Pokud se příliš objevuje v obrázcích dětí, znamená jejich únavu a nervozitu.

Žlutá vyjadřuje světlost, veselost, působí povzbudivě, odvodově. Emocionálně může vyjadřovat naději, pocity závislosti a žádost. Převaha žluté u dětí může poukazovat na dítě frustrované a toužící po lásce.

Červená barva je symbolem činnosti, vzrušení a dobrého kontaktu s okolím. Vyjadřuje také ráznost, impulsivnost, schopnost vítězit, týká se všech forem vitality a síly. V předškolním věku červená barva v pracích dětí symbolizuje zdraví, u starších dětí značí jejich nestálost a výbojnost.

Fialová značí v psychologii nezralost duševní i citovou. Vyjadřuje ale také senzitivní porozumění, tendence k intuici, touhu po intimitě. Fialovou často volí lidé, kteří se v praktickém životě příliš nevyznají, nedovedou odlišit skutečnost od svých přání a snů, ale také lidé zdrženliví, tajnůstkáři.

Hnědá barva nepovzbuzuje aktivitu. Lidé preferující tuto barvu potřebují jistotu, smyslové uspokojení a fyzické pohodlí.

Šedá barva je neutrální, neživotná, nevýrazná. Symbolizuje chudobu, průměrnost. Člověk preferující šedou, chce zůstat stranou, odloučit se, je bez aktivity.

Černá symbolizuje strach, útisk, negaci, vzdor, protest, také smrt, temnotu, prázdnotu, ničení, zlo. Černá barva upozorňuje na nějaký vnitřní konflikt.¹³

Kromě psychologie se účinky barev také zkoumaly v malířství, v reklamě... Barvou lze vyjádřit mnohé pocity, nálady, vlastnosti. Proto je třeba ovládat účinky barev po stránce jejich působení na člověka a vést děti k vědomí, že barvy mají takové

účinky a že lze barvami vyjádřit určité pocity jako je stesk, veselost, smutek, chlad apod.

3.4. Barva jako optický klam, pigment

Barva – optický klam

Slovem barva označujeme také barvu vnímanou našimi smysly. Nejsme totiž na první pohled schopni rozeznat objektivní barvu předmětu, protože náš vjem závisí na osvětlení, vzdálenosti od předmětu, atmosféře apod. Proto zobecňujeme určité barevné vjemy pod obecný název „červená, žlutá, modrá, zelená, ...hnědá“ bez ohledu na to, zda jde o barvu světlou či tmavou.¹⁴

Barva jako pigment

Barvu lze také vysvětlit ve významu barvivo, pigment. Podle svého původu se dělí pigmenty na dvě základní skupiny: organické a anorganické.

Přírodní, organická barviva jsou méně stálá. Nejběžnější přírodní barvivo jsou hlinky, kterým barvu dodávají příměsi z železných rud. Hlinky se vyskytují v přírodě bílé, hnědé, červené a zelené. Mezi hlinky patří i okry, které nacházíme v nejrůznějších tónech od nejsvětější žluti přes různé červeně až po červenofialové, hnědočervené a sytě hnědé.

Anorganická barviva vznikají zpracováním neústrojných látek, nerostů, nebo různých kovů. Anorganická barviva vyráběná z kovů jsou velmi krásná, ale práce s nimi vyžaduje opatrnost a dobré znalosti, neboť obsažené látky na sebe vzájemně působí.

Všechna tato hlediska a vymezení pojmu barva v této kapitole uvádím, protože si myslím, že pro toho, kdo se chce nadále zabývat barvou jsou důležitá. Tyto zákonitosti je dobré si uvědomovat a vědět, jak s barvou nakládat a jaký účinek bude ta daná barva v obraze mít. Z těchto poznatků a ze stejných zásad by měl vycházet i učitel výtvarné výchovy ve svých hodinách věnovaných dětem a jejich práci s barvou.

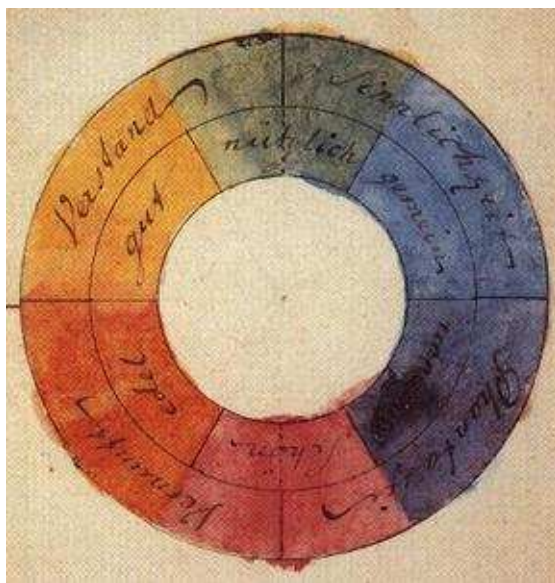

4. BAREVNÉ SYSTÉMY

Mezi barvami existují určité vztahy. Aby se usnadnila práce s hledáním vhodných barevných vztahů, snažilo se mnoho umělců i teoretiků vytvořit pomůcku, která by uváděla barvy do stálých vzájemných poměrů a usnadnila hledat spojení barev v esteticky působivá seskupení. Uspořádání barev v přehledném systému hledali badatelé už od renesance.

I. Newton vycházel v 17. století z fyzikálních vlastností světla. Za základní barvy stanovil žlutou, purpurovou a modrozelenou a umístil je proti sobě v trojúhelníku.

V 19. století se *J.W. Goethe* zabýval optikou, hledal nikoliv barvy světla, ale základní barevné pigmenty, z nichž je možné vymíchat všechny odstíny barev. Vytvořil svůj barevný kruh na podkladě tří základních barev – červené, žluté, modré a tří barev podvojných – zelené, fialové a oranžové. Ve své studii o barvách odlišil jejich fyziologické a psychologické vlastnosti tak, jak odlišujeme i dnes.

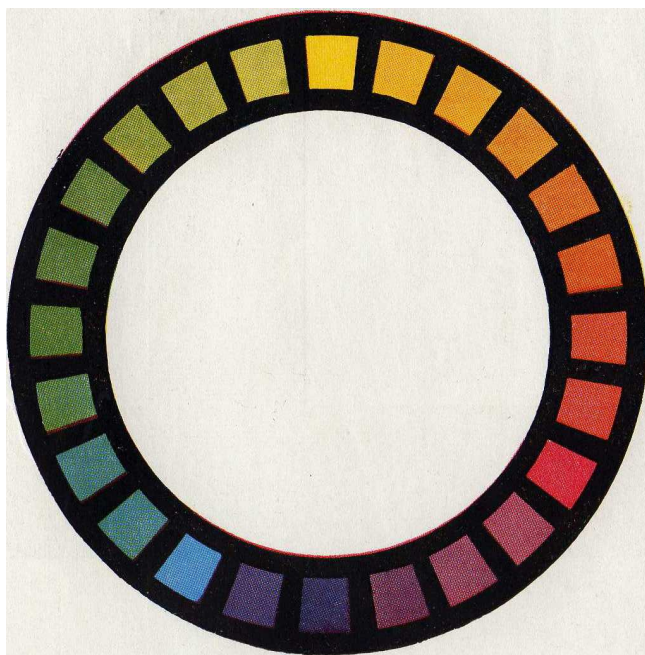
Obr.č. 1 Goethův barevný kruh

Zde pokračoval v první polovině 20.století *J. Itten*, který se zabýval také psychologickým zkoumáním barev. Dále vytvořil systém, postavený na pocitech

a představách, přiřazených jednotlivým barvám a pokusil se dát do vzájemného vztahu barevné sympatie a antipatie člověka z hlediska psychologie osobnosti.

W. Ostwald vytvořil systém, který umožňuje přesně měřit a klasifikovat barvy pro průmysl. Rozšířil základní bary o zelenou a vyrovnal tak proporční zastoupení barev v kruhu. K těmto základním barvám přidružuje další čtyři mezilehlé (oranžovou, fialovou, zelenomodrou a zelenožlutou). Mezi každou z nich jsou položeny další půltóny, takže celkově jeho kruh má 24 barev (číslovaných a normalizovaných).

Z Ostwaldova systému vychází švédský tzv. *přirozený barevný systém (NCS)*, určený výtvarné výchově. Autoři zde opustili normová čísla a vzali v potaz mimořádné vlastnosti lidského oka, které míru světlosti, zakalení a jiných vlastností barev dokáže odlišit pocitově.¹⁵

Obr. č. 2 Švédský tzv. přirozený barevný systém

U mnoha barevných soustav, a zejména tam, kde jde také o vystižení světlosti barev (např. CIE), se setkáváme s prostorovým rozložením barev (dvojkužel, pyramida, koule) nebo se složitým řešením plošným. Zkušenosti však ukázaly, že tato komplikovaná schémata nejsou ve výtvarnické praxi příliš užitečná. Pro potřeby výtvarné pedagogiky plně vyhovuje jak systém Goethův, který přináší přehledné

uspořádání mísených barev a jejich vztahů, tak systém Ittenův, jehož předností je propracovaná otázka výrazových vlastností barev. Systém NCS plně vyhovuje nárokům výtvarné pedagogiky, nelze z něj však odvodit dvojice komplementárních barev.

5. BARVY A JEJICH ŘÁD

5.1. Nauka o barvě

Ještě než přistoupíme k další části, je třeba povšimnout si terminologie, ze které se vychází při samotném užívání barev a také v barevné teorii. Základy nauky o barvě žáci získávají již během 1.stupně ZŠ a tyto znalosti dále rozvíjí ve vyšších ročnících. S vědomostmi o barvě se však seznamují během vlastní práce, nikoli poučováním. S pomocí učitele si děti všímají změny tónu, odstínu, rozdílnosti mezi barvami světlými a tmavými, sytými a bledými, poznávají intenzitu barvy apod. Sám učitel při práci s barvami užívá správných a jasných označení, čímž je dětem dobrým příkladem a pomáhá tak nenásilnému zapamatování a užívání.

Tón barvy - jedná se o konkrétní charakter barvy. Každá barva má několik tónů (např. žlutá – žlutá citrónová, kadmium žluté střední).

Změnou tónu rozumíme změny pestrých barev spektrálních vzájemným míšením (žlutá se mění přidáváním modré ve žlutozelenou až zelenou apod.).

Světlost barvy – je to stupeň světlosti určité barvy. Světlost je jednak *přirozená* vlastnost barvy (žlutá je světlejší než modrá) a jednak *získaná* vlastnost vzniká přidáním bílé nebo černé barvy. Nejvyšším stupněm světlosti je bílá, nejnižším černá barva.

Sytost barvy – je dána množstvím tónu ve vzorku. Sytá barva je nejhustší čistá barva, neobsahuje bílou ani černou. Opakem sytosti je *bledost*.

Intenzita – je síla, kterou barva působí na naše smysly, podle množství světla, které odráží. Jinak působí barva modrá, je temná, odráží málo světla a jinak žlutá, která je jasná, vyzařuje mnoho světla.

Kvalita barvy – je určena stupněm spektra. Člověk je schopen rozeznat asi 3500 barevných rozdílů. Nejvíce rozliší žlutozelené, zelené, modré a modrofialové.¹⁶

Čistota barvy – rozumíme tím barvu bez příměsí jiné barvy.

Při jakékoli změně čistého barevného tónu mluvíme o *odstínu*, změna barevného charakteru přidáním jiné barvy vzniká *lomením*. Za *valér* označujeme stupeň světlosti téže barvy.

Za *neutrální*, nepestré, achromatické barvy považujeme všechny, které neruší dané barevné vztahy ve svém okolí. Můžeme jimi také tlumit sytost a pestrost všech čistých barev. Jsou to bílá, šedá, černá, zlatá, stříbrná.

Živé, pestré, chromatické barvy jsou všechny ostatní barvy spektra.

Základní – primární barvy, které nelze získat smícháním z jiných barev jsou žlutá, červená, modrá. Jejich mísením lze získat skoro všechny ostatní barvy.

Smísením dvou základních barev získáme barvy *podvojně*, *odvozené*, *sekundární*. Jsou to oranžová, fialová a zelená.

Smísením žluté a červené vzniká oranžová.

Z červené a modré dostaneme fialovou.

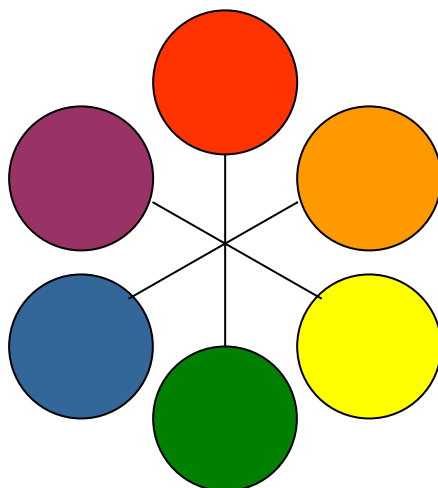
Ze žluté smícháním s modrou vznikne zelená.

Stejně, jako získáme barvu podvojnou, sekundární, lze získat i *barvu terciární*. Té lze docílit kombinací barvy primární a sekundární. Např. Smícháním červené a zelené získáme hnědou apod.

Doplňkové, komplementární barvy jsou dvojice základní a podvojně barvy.¹⁷ Neměl by nás z jazykového hlediska mást název „doplňkové“ barvy. Tyto dvojice barev se na nic nedoplňují, ale naopak položeny vedle sebe maximálně kontrastují. To lze dobře ukázat, na barevném kruhu. Šest barev se „chytí za ruce“ a utvoří kruh. Sestava barev není náhodná – tři základní barvy mají mezi sebou vždy svou nejbližší příbuznou (podvojnou) barvu. Dobře si pořadí zapamatujeme – mezi červenou a žlutou září oranžová, mezi žlutou a modrou je zelená, mezi modrou a červenou se mračí fialová.

Tak se kruh ze šesti barev uzavřel.¹⁸ Každá čistá barva v kruhu má svůj protějšek, jak je to patrné na obrázku č. 3.

Lze tedy říci, že mísení barev je sčítání jejich hodnot, při němž vznikají barvy nové. Všechny barevné pigmenty dávají dohromady tmavě šedý tón. Pokud v malbě plynule přechází jedna barva plynule do druhé mluvíme o modulaci.

Obr. č. 3

To jsou poznatky o barvě, které má ovládat nejen učitel, ale jejichž základy si také mají odnášet děti z 1. stupně ZŠ. Jak bylo již uvedeno, charakter seznamování s nimi však nemá být naukový. Neučíme děti memorovat, ale při každé příležitosti používáme běžné terminologie, vysvětlujeme názvy, ukazujeme názorně vlastnosti barev. Nejsilněji působí vlastní práce žáků, kdy děti mícháním barev, či jejich zapouštěním do skvrn, objevují barvy nové. Vhodnou metodou může být i hra a experimentace, které se budeme věnovat o něco později v další části této diplomové práce.

Jak jsem se sama přesvědčila na praxích, často tyto poznatky dětem chybí. Ještě v páté třídě jsem se setkala s tím, že žáci nevěděli, z jakých barev si mohou namíchat fialovou, jaká barva vznikne smícháním žluté a modré apod. Přitom „objevování nových“ barev bývá pro děti zábavnou činností.

Příkladem k seznámení se základními barvami, vyvození podvojných barev, či seznámení se škálou barevných tónů mohou být následující náměty.

5.2. Příklady, náměty

- *Základní a podvojně barvy*

Barevné čarování

Motivace: Navození představy vodní hladiny. Na ní je nejlépe znát, jakými barvami hraje přiléhavé okolí. Vyzkoušíme si, co dokáže odraz, jak se míchají barvy a jakou čarovnou moc má světlo.

Pojetí práce: Třídou upravíme na tři pracoviště. Na každém bude kád' s vodou, barevné papíry a baterky.

Odras

Před zahájením výzkumu dáme žákům pár otázek k zamyšlení. Jakou má barvu voda? Děti odpovídají podle svých představ a vzpomínek.

Jak voda barvu získává? Co se ve vodě odráží?

Poté zahájíme výzkum. Děti pomocí různých barevných papírů zkouší pozorovat, co se děje s vodou, když k ní přiloží různé barvy z vrchu, ze strany, na dno. Vytvářejí se tak různé iluze vodních hladin.

Obr. č. 4 <http://www.rvp.cz/clanek/248/314>

Přemýšlejte, co všechno může ovlivnit barvu vody ? (počasí, prostředí kolem vody, dno řeky, moře...)

Žák si tak uvědomuje svou představu o barvě vody. Uvědomuje si, co vše může mít vliv na barvu vody. Vytváří a interpretuje iluze vzniklé vodní hladiny.

Míchání barev

Voda barvu nezískává jen tím, že odráží své okolí, ale i tím, že ji někdo nebo něco obarví...

Víte, že existují tři barvy, ze kterých lze namíchat skoro všechny barvy? Každé pracoviště dostane 3 základní barvy (rozpuštěné pigmenty) - žlutou, červenou a modrou. Žáci pomocí nich mají za úkol vytvořit tyto barvy:

- 1.skupina-oranžovou,
- 2.skupina-zelenou,
- 3.skupina-fialovou.

Poté se pokusí vytvořit celé barevné spektrum. Ze tří základních barev vytvoří trojúhelník. Mezi ně položí barvy, které namíchaly ve skupinách, vznikne tak barevný kruh. Stejným způsobem, jako míchaly barvy podvojně zkouší míchat barvy další. Mohou k tomu použít další čisté nádoby. Nově namíchanou barvu přelijí do sklenice od zavařenin a přidají do kruhu. Vznikne tak velký kruh s celým barevným spektrem.

Obr. č. 5 <http://www.rvp.cz/clanek/248/314>

Děti si tak pomocí experimentu osvojují zákonitosti míchání barev - základní a podvojně. Rozeznávají a pojmenovávají jednotlivé barvy spektra.

Pomůcky: Kádě s čistou vodou, barevné papíry, baterky, kádě na míchání barev, plastové průhledné kelímky či sklenice od zavařen, rozpustné pigmenty tří základních barev, štětce či stěrky na míchání, igelitové podložky.¹⁹

Soutok tří barevných řek

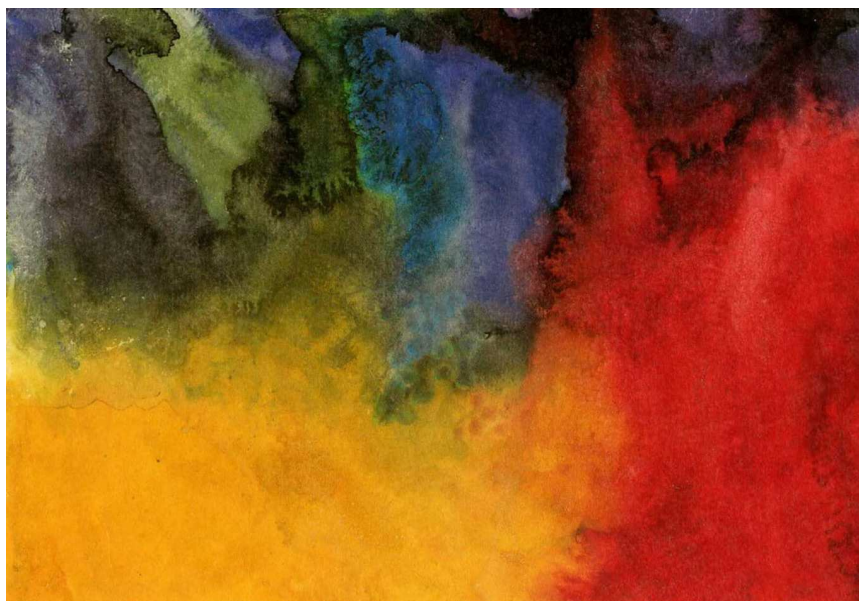
Motivace: Představte si tři veliké řeky, jedna je červená, další modrá a poslední žlutá. Zatím si každá řeka proudila světem odděleně, až se jednoho dne setkaly ve velikém jezeře. Co se stalo s jejich barvami? Zůstaly stejné, nebo se smícháním změnilo? Mohly z těchto tří barev v jezeře vzniknout nějaké barvy nové ?

Pojetí práce: Děti navlhčí celou plochu čtvrtky a štětcem na ni „položí“ od krajů ke středu barvy tří řek - základní barvy. Dvě barvy vedle sebe svým soutokem (smícháním) vytvoří svou podvojnou barvu. Děti tak mohou pozorovat vznik nových barevných tónů, oranžové, zelené a fialové.

Na závěr práce ze svých zkušeností odpoví na otázky položené před zahájením úkolu.

Technika a formát: Formát A4 – A3, zapouštění temperových či vodových barev.²⁰

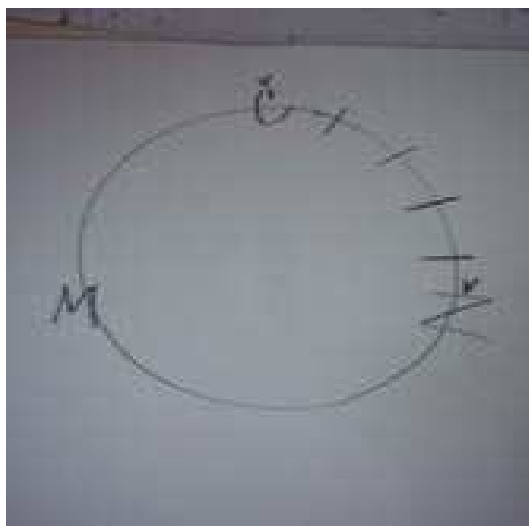

Obr. č. 6 Soutok tří barevných řek

Jak se barvy potkávají

Motivace: Proměníme se teď na chvíli ve vědce, kteří mají na starost velmi důležitý úkol. Na celé Zemi zbyly pouze tři barvy základní – červená, modrá, žlutá a ještě bílá barva. Vaším úkolem bude z těchto barev míšením odvodit barvy další jako je oranžová, zelená, fialová .

Pojetí úkolu: Žáci vytvoří „vědecké“ skupiny (mohou si je i pojmenovat). Každá skupina dostane již v připravených miskách tři základní barvy a bílou (tu dáváme k dispozici, abychom jimi základní barvy vyplnili, nikoli zesvětlili) a dále již vystřížený kruh z papíru. Žáci ve skupině ze základních barev mají za úkol namíchat barvy tak, aby jejich mícháním vytvořily barevné přechody od červené přes oranžovou, žlutou, zelenou, modrou a fialovou opět k červené. Skupina se musí už před začátkem práce dohodnout, jak bude postupovat k dosažení stanoveného cíle - podvojně barvy budou mezi základními vytvářet co nejplynulejší přechod (např. červená – červenooranžová – oranžová - žlutooranžová). Barvy vedle sebe sestavují do kruhu. Barvy děti nanášejí jen po obvodu kruhu, jednotlivé díly jsou pole pro namíchané barvy, které tvoří přechod mezi barvami. Na tabuli nebo balící papír lze pro usnadnění načrtnout schéma.

Obr. č. 7 <http://www.rvp.cz/clanek/248/1066>

Žákům pomůžeme schématem, kde rozvrhneme umístění pro barvy základní a jednotlivá pole pro barvy odvozené .

Obr. č. 8 <http://www.rvp.cz/clanek/248/1066>

Na ukázkách je patrné, jak mohou jednotlivé skupiny rozdílně řešit úkol. Jedna skupina namíchané barvy oddělovala, další se snažila o co nejplynulejší přechod. Na závěr práce může každá vědecká skupina seznámit ostatní se svou prací, prozradit postup, na jaké překážky během práce narazila apod. Prostřednictvím této práce žáci rozeznávají a porovnávají barvy na základě prakticky prověřených znalostí o barvách, získaných dovednostech při jejich míchání, rozlišuje barvy základní, podvojně, nebo i teplé a studené.

Pomůcky: Základní barvy Remacol a bílá barva Eternal, misky, ploché štětce, papírové kruhy z formátu A3. ²¹

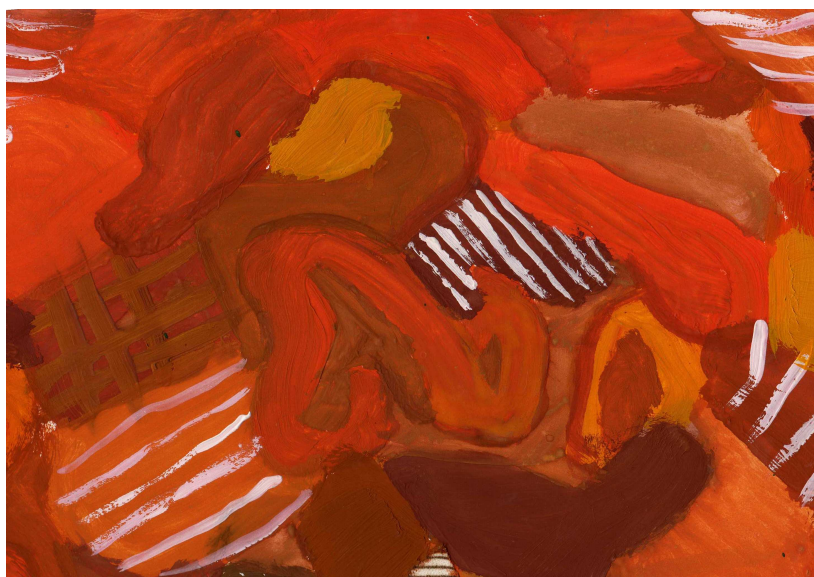
Barvy šátku 3. – 5. třída

Motivace: Hra na oděvní návrháře.

Pojetí úkolu: Každé dítě či skupina dětí dostane pestrý barevný šátek. Volíme šátky s abstraktními motivy a většími vzory. Šátek zmačkáme, aby vytvářel různé struktury. Žáci mají za úkol pokusit se namíchat z barev základních, bílé a černé všechny barvy a jejich odstíny, které jsou na šátku a přenést je na svůj výkres. Namíchané barvy si mohou ozkoušet na pomocném papíru.

V této práci se děti učí namíchat si z omezené barevnosti barvy které potřebují, učí se vystihnou i abstraktní tvary na šátcích.

Technika a formát: Na A4 až A3, malba temperovými barvami.

Obr. č. 9 Barvy šátku

5.3. Barevné kontrasty

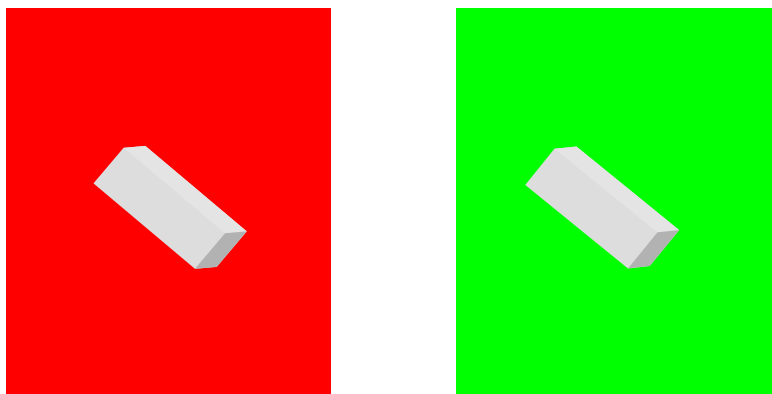
Žáci na 1. stupni ZŠ dále získávají znalosti z barevné harmonie, tj. o souladu barev, ale také o disharmonii. Poznávají obecné zákony souladu barev, jako je kontrast, nápadná rozdílnost, odlišnost. Tyto vztahy jsou velmi důležité, nicméně děti by se s nimi měly seznamovat opět pomocí náhodných událostí, než soustředěným snažením.

Pro umění je kontrast prostředek, který slouží k vyvolání napětí mezi jednotlivými prvky výtvarného díla. Je chápán jako odlišnost, protiklad. Je to důležitý prostředek kompozice i působivosti výtvarného díla.

Nejjednodušším kontrastem je *kontrast sám osobě – ansich*. Jde o to, že syté barvy stejné světelné síly (žlutá, červená, modrá, zelená) působí čistě, jásavě a pestře. Oddělením jednotlivých barev černou barvou jejich jásavost zvýrazníme. Vedle černé barvy vždy ostatní bary zesvětlí a zjasní, naopak vedle bílé se naopak sníží jejich svítivost a stávají se tmavšími.²²

Dalším kontrastem je *následný kontrast*. Je vyvolán světelným nebo barevným drážděním sítnice oka. Čím je podnět silnější, tím je reakce oka výraznější. Odvrátíme-li se, uvidíme za zavřenýma očima temnou skvrnu, paobraz. Na barevné podráždění reagujeme podobně, ale paobraz vidíme v doplňkové barvě a opačné světlosti.²³

Tento kontrast si můžeme i s dětmi vyzkoušet na následujícím pokusu (obr. č 10). Položíme-li šedý hranolek na červenou a zelenou podložku, bude se jevit oku slabě zbarvený, a to vždy v příslušné doplňkové barvě .

Obr. č. 10 http://kof.zcu.cz/st/sm/fpv/doplnek_sy11.doc

Simultánní kontrast vzniká při každém barevném vjemu. Jedná se o změnu barvy, způsobenou přítomností druhé barvy. Tento kontrast vzniká drážděním center v šedé kůře mozkové. Použití tohoto kontrastu zvyšuje výraznost barevné skladby, protože ovlivňuje vlastnosti barvy tj. tón, světlost a čistotu.²⁴

Obr. č. 11 Simultánní kontrast

Teplotní kontrast vychází z fyziologických reakcí člověka na barevné podněty a ve vznikajících asociacích. Souvisí s vnímáním tepla a chladu (slunce, oheň, sníh a nebe). Na ochlazení nebo oteplení barvy má vliv i změna její světlosti. Platí pravidlo, že teplá barva vedle studené svou teplotu zvýší a naopak. Teplé barvy proto hledáme v dosahu působení barvy žluté a oranžové, studené barvy v dosahu modrozelené. Žlutá také při mísení každou barvu pocitově otepluje, modrá ochlazuje. Teplotní účinky barev spočívají nejen na jejich vlastní kvalitě, ale i na barvách v okolí. Například červenofialová barva působí v sestavě teplých a zářivých tónů studeně, vedle zelenomodré a modré však nese pocit tepla. Také se změnou světlosti se barva ochlazuje nebo otepluje.²⁵

Kvantitativní kontrast spočívá v proporční zastoupení barev v ploše obrazu.

Kvalitativní vztahy vyjadřují kvality barev:

- **sytnostní** – středně sytá barva na tmavém pozadí se zdá světlejší než tatáž na světlém pozadí. Syté, čisté barvy vznikají mísením barev základních, podvojných, potrojných atd. Zesvětlení barvy bílou ovlivňuje čistotu tónu jen velmi málo, znesycení černou je poněkud zřetelnější. Sytnost a nesytnost se uplatňuje v prostorové koncepci obrazové plochy, kdy syté barvy vystupují a nesyté zůstávají jakoby v pozadí.
- **světlostní** – jde se o podíl světla a tmy, vztah světlých a tmavých barev, nebo

o světlou barvu na tmavém pozadí. V krajním případě jde o vztah bílé a černé. Pomáhá nám v modelaci objemu a ve výstavbě prostoru.

Obr. č.12 Ukázka světlostního kontrastu

Kontrast aktivity barev se týká především komplementárního vztahu mezi barvami. Používáme jej všude tam, kde chceme docílit co největšího kontrastu. Nejvýrazněji se aktivita barev projevuje mezi zelenou a červenou. Červenou barvu pociťujeme jako signál, zelená působí neklidněji. Prostorové působení aktivních a pasivních barev je podobné účinkům barev teplých a studených, světlých a tmavých nebo sytých a nesyťých – aktivní barvy vystupují do popředí, naopak pasivní tvoří klidnou kulisu pozadí.²⁶

Při vyhledávání doplňkových kontrastních barev můžeme s dětmi porovnat barevnou fotografii a její negativ. Objeví, jak vypadá svět v opačné kontrastní barevnosti. Zjistí tak, že žluté barvy na fotografii se objeví v negativu jako fialové, modré nebe se změní v oranžové, červená čepice je zelená, tráva naopak červená, bílý pes je černý.²⁷

Obr. č.13 Kontrast aktivity

Barevné kontrasty v práci s barvou mají široké uplatnění. Barevných kontrastů můžeme využít jak při volném zobrazování dojmů, představ, či pocitů a nálad, tak při volném zobrazení figurativních a dekorativních motivů (námětů). Barevné kontrasty můžeme nacházet a vyhledávat při zapouštění barev, při malbě, při otiscích monotypem apod.

Opět i zde platí, že žáci se s těmito zákonitostmi setkávají při konkrétní práci s barvou, která vede k pochopení daného kontrastu. K vyvození určitých kontrastů však poslouží i barevný kruh.

Jak jsem se sama přesvědčila při praxi, pochopení kontrastu doplňkových barev není pro žáky lehké. Tato skupina barev vyžaduje větší cit. I když není dobré doplňkové barvy mechanicky spojovat, můžeme k seznámení s tímto kontrastem použít negativ barevné fotografie a zjistit, jak vypadají barvy v opačné barevnosti. Pomoci může i barevný kruh a zjištění, že v něm doplňkové barvy leží naproti sobě.

Světlostní kontrast je pro děti většinou snadno pochopitelný. Většinou samy poznají, že například při kombinaci bílá a žlutá nebo bílá a modrá, je druhá kombinace výraznější, barvy se nápadně odlišují. I zde však může být pomocníkem k objevení a pochopení barevný kruh. Žáci se tak přesvědčí, že žlutá a oranžová jsou ze šesti barev nejsvětlejší. Jsou ve světlostním kontrastu k tmavým barvám, v kruhu to jsou fialová a modrá. Při konkrétní práci pak vlastní zkušeností zjišťují, že každá barva se dá zesvětlit bělobou a ztmavit černou.

Se sytostním kontrastem se pak setkávají, když libovolnou barvu zesvětlují ředěním vodou.

Teplotní kontrast je pro děti zajímavý a poměrně snadný k pochopení. Samy pocitově rozdělují barvy na „teplé“ - červené a žluté a na kontrastní „studené“ - modré až zelené barvy.

Kontrasty úzce souvisí s laděním barev neboli s *barevnou harmonií*.

5.4. Harmonie

Harmonie klade do rovnováhy vlastnosti barev a v obraze hledá klid a vyváženost. Jedná se tedy o soulad, shodu a řád ve světě barev. Její podmínkou je pořádek, uspořádanost, pravidelnost. Harmonie barev je tedy jednotou kontrastu a jednotou příbuzného tónu. Učí nás ladit příjemné barevné kombinace. Dojem veselosti se vytváří dominujícími zářivými valéry, teplými barvami. Dojem klidu záleží na rovnováze světlých a tmavých, teplých a studených barev. Dojem smutku vytváří převaha tmavých chladných barev.

Malíři často pro vyjádření výtvarného záměru užívají i kombinací neharmonických pro vyjádření pocitů napětí, nepříjemných pocitů apod.²⁸

Obecně platí :

- harmonické jsou různé odstíny téže barvy
- převaha jedné barvy v barevné sestavě působí vždy expresivně
- čím více barev v kompozici užijeme, tím je harmonie náročnější

5.5. Příklady, náměty

- *Kontrast doplňkových barev*

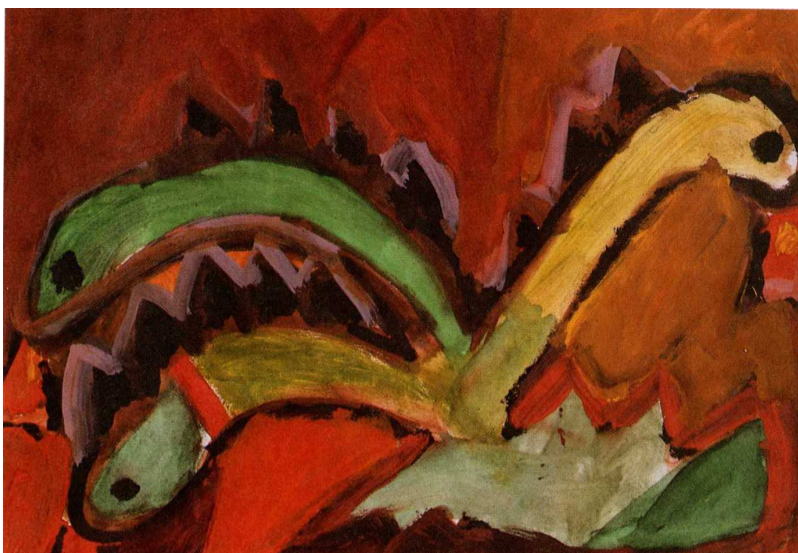
Zelený drak z pohádky 2.- 4. třída

Motivace: Vyprávění smyšleného příběhu o zeleném drakovi, který když se bál chrлил oheň, jehož rudé světlo zaplavilo celé okolí. Poté rozhovor s dětmi o tom, jak asi takový drak vypadá, jak si ho představují, když se zrovna bojí - chrlí oheň.

Pojetí úkolu: Děti dle své fantazie zobrazují draka, jehož oheň zaplavil celé okolí - pozadí s využitím doplňkového kontrastu.

Technika a formát: Malba temperovými barvami na A3, popř. suchý pastel na A4.

Obr. č. 14 Zelený drak z pohádky

▪ *Kontrast aktivity*

Požár lesa 2. – 5. třída

Motivace: Rozhovor s dětmi. Jaké barvy se ti vybaví, když si představíš hořící les? Jaké barvy najdeš v lese a jaké můžeš spatřit v ohni?

Pojetí úkolu: Uplatnění všech barev a odstínů lesa a požáru, jejich kontrastu.

Technika a formát: Temperové barvy na formát A4 – A3.²⁹

▪ *Teplotní kontrast*

Červený a modrý pták, Ohniváček a Ledňáček 2. – 5. třída

Motivace: Vyprávění o dvou odlišných stěhovavých ptáčcích, kteří si byli tvarem podobní, ale málokdy se potkávali. Ten červený přilétal v horkém létě, v zimě přilétal modrý pták. Přezimoval v zimní zahradě.

Pojetí úkolu: Malba obou ptáčků v době, kdy se stěhují, střídají, důraz na kontrast teplých a studených barev.

Technika a formát: Malba temperovými barvami na formát A3 – A2.³⁰

Obr. č. 15 Ohniváček a Ledňáček

- *Světlostní kontrast*

Zrození světla 2. – 5. třída

Motivace: Navození představy o vzniku hvězdy a jejich nových kvalit-uvolňování velkého množství světla, které hvězdy vypouští do temnoty vesmírného prostoru.

Pojetí úkolu: Malba vznikající novy s využitím maximálních kontrastů – bílá a černá, světlé a tmavé tóny.

Technika a formát: Temperové barvy na formát A3.³¹

- *Barevná harmonie*

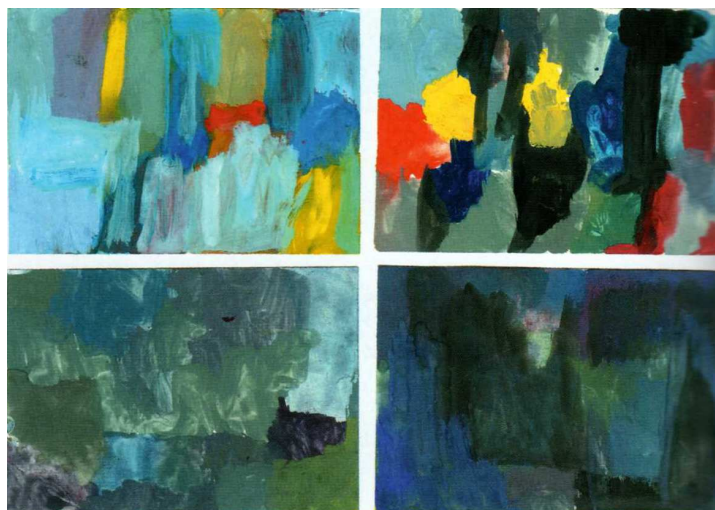
Čtyři písničky pro jednu barvu 2. – 5. třída

Motivace: Hudební ukázka čtyř písniček - veselá, dynamická, tichá, smutná písnička.

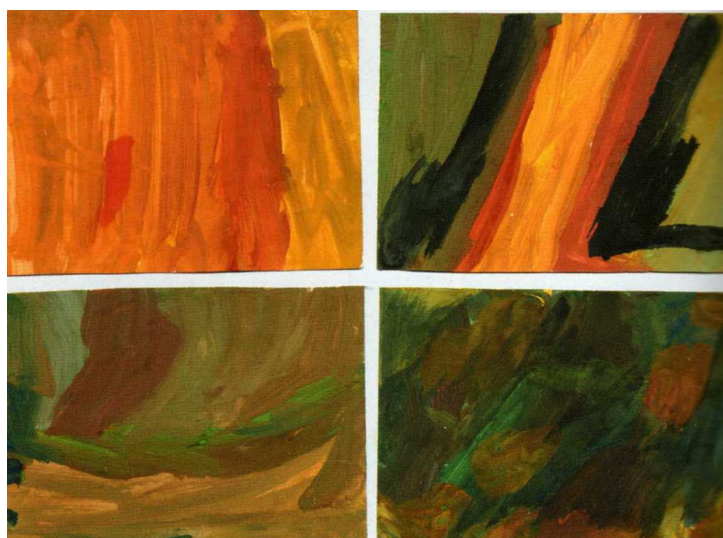
Rozhovor s dětmi, jak na ně která písnička působila.

Pojetí úkolu: Každý žák si zvolí jednu barvu pro všechny čtyři písničky. Náladu každé písničky pak vyjádří pomocí určité barvy a spojí s vhodnými odstíny. V omezené míře je doplňují i jiné barvy, ale původní barva a její odstíny zůstávají dominantní.

Technika a formát: Malba temperou na čtyři čtverce z A4 nebo na větší formát rozdělený na čtyři díly.³²

Obr. č. 16 a 17 Čtyři písničky pro jednu barvu

6. BARVA A DÍTĚ

Jak již bylo řečeno, barva provází člověka po celý život, setkává se s ní na každém kroku. Dítě přichází do styku s barvou od samého narození, barva jej obklopuje

a pomáhá mu seznamovat se s jednotlivými jevy, podle ní poznává svůj okolní svět. Trvá ale poměrně dlouho, než se dítě s jednotlivými jevy seznámí a než si je uvědomí.

V kojeneckém období je zrakový analyzátor v činnosti již v prvních týdnech. Novorozenec reaguje na světlo a tmu. Rozlišování základních barev nastává až ve čtvrtém a pátém měsíci.

Od devátého měsíce začíná dítě dávat některým barvám přednost. Mnohem dříve chápe syté barvy, červenou a žlutou. Studené barvy, modrou a zelenou a barvy složené vnímá a také se učí poznávat později. Batole již bezpečně rozeznává základní barvy i některé výraznější tóny. Barvu zelenou nebo fialovou nedovede dítě rozlišovat hned. Ještě déle rozeznává barvy jako je žlutozelená, či modrozelená, tedy barvy potrojně. Poměrně pozdě začne chápat barvy neutrální a šedou stupnici. Děti tyto barvy samozřejmě vnímají, ale jejich zvláštnosti rozlišují až o něco později.³³

Během svých praxí v MŠ a ZŠ jsem vyzorovala, že zájem o barvu projevují zejména děti mladšího školního věku a děti předškolního věku, kdy jsou „nadšené“ pro barvu samotnou, i když třeba nic neznamená, prostě jen proto, že se jim líbí. Barva tu má čistě estetickou hodnotu.

Dítě nepoužívá všech barev v barevnici stejně. Určitým barvám dává přednost, jiné jsou mu lhostejné a jiné nepoužívá vůbec. Zatímco dospělí dávají přednost klidnějším tónům, děti přitahují více výrazné, syté, pestré barvy. Dále teplé barvy jsou u dětí oblíbenější než barvy studené, označuje jimi věci, které se mu líbí a ke kterým má zvláštní vztah. Prvenství tu má především barva červená.

Avšak záliba v barvě má obvykle daleko osobitější charakter, individuální výběr barev se uplatní zejména tehdy, když dítě barvy mísí nebo když mu větší plocha umožní použít větší množství tónů a hledat jejich soulad.³⁴

Obliba určitých barev se řídí například i podle zeměpisných a klimatických podmínek, v kterých žijí. Například anglické děti používají více lomených tónů a často se v jejich pracích objevuje i černá a bílá barva. Děti primitivních národů mají v oblíbě zcela jiné barvy, jejich výtvarný projev je velice pestrý.

Je také rozdíl mezi barevným projevem chlapců a dívek. Děvčata mají lyričtější vztah k okolí, který se projevuje větší barevností. Tato barevnost se projevuje

i zálibou v oblékání, parádivostí a také v ornamentální tvorbě. Naproti tomu je zájem chlapců mnohem více objektivní, věcnější. Chlapci se více zajímají o tvar, než o barvu.

V neposlední řadě ovlivňuje vztah k barvám také výtvarně projevovalý typ, kterým se budeme podrobněji zabývat o něco níže.

Jedním z faktorů, který má také vliv na barevné vyjadřování dítěte je období vývoje dětského výtvarného projevu. Vývoj dětského výtvarného projevu obsahuje tři výrazně oddělená období. Je to spontánní výtvarný projev dítěte, tzv. krize výtvarného projevu a období dospívání. V současné době se změnila časová křivka tohoto vývoje. Došlo k posunutí, kdy se krize dětského výtvarného projevu, v němž projev výrazně stagnuje, objevuje dříve než v minulosti. Období plné spontaneity se někdy zužuje na pouhé dva či tři roky.³⁵

Dětská barevnost se dá nejlépe pozorovat na spontánní dětské tvořivosti. Necháme-li dítě tvořit, poznáme, že má ustálené představy o některých souvislostech. Z „barevné řeči“ dítěte, z toho jak barvy používá a z toho co víme o emocionálních vztazích k barvě můžeme usuzovat na hluboké souvislosti s jeho individuální psychikou.³⁶

Oproti tomu však i v oblasti barevných představ a prožitku platí některá ustálení. Určité věci, předměty si v naší představě vždy spojujeme s určitými barvami. Totéž platí i u dětí, což se dobře projevuje i v jejich výtvarném projevu. Obloha je na dětském výkresu vždy modrá, Slunce žluté a pokud zapadá, zabarví jej dítě dokonce do červena. Stejně tak střechy domů budou červené, tráva a listí stromů zelené, voda modrá. Dítě používá standardních barev pro vyjádření určité hmoty. Barva tu má konstantní hodnotu.³⁷

Avšak všude tam, kde barva není tolik svázána s věcí samotnou, popouští dítě uzdu své zálibě v barvách. Pestré objekty jako květiny, peří a srst zvířat, oblečení či stěny domů zobrazuje dítě opravdu v pestrých kombinacích a nešetří barvami. Často usiluje o to, vystřídat všechny barvičky, které se mu líbí a které mu imponují bez ohledu na realitu zobrazované skutečnosti. Vlastně si s barvami hraje.

Dítě potřebuje pro svou práci více času, který by mu měl vyučující dopřát, aby mohlo dosáhnout svého záměru. Rozhodující pro úvahy by neměl být estetický náhled učitele, ale vnitřní dialog mezi vlastní představou dítěte a jeho záměrem.

Pokud v postupu učitele dominuje citlivý a tolerantní vztah, který respektuje osobité barevné cítění žáka, barevná harmonie mnohé naznačí. Nikdo se však nedokáže vžít do dítěte natolik, aby spoluprožil nuance jeho vnitřního vyladění. Proto ani nelze radit, ale jen nabízet možnosti k úvaze.³⁸

Poradí-li se tedy dítěti, že například žlutou jeho malba zteplá, modrou posmutní, získá k uvažování potřebný impuls a jeho nerozhodnost může být překonána. Vybere si pro sebe přiměřenou a třeba i nenabízenou možnost.

Často jsem se setkávala při souvislých i průběžných praxích s tím, že děti byly za svůj barevný projev kritizovány, anebo dostávaly přímé pokyny jakou barvu smí či nesmí použít, která je „správná“ a která nikoli. V takových případech, kdy se dětem nedává příležitost pro jejich barevnou představivost, případně je kritizována, dítě ztrácí odvahu malovat s barvami a snaží se o vyjádření, které by co nejpřesněji odpovídalo představě dospělých. Dítě tak ztrácí sebevědomí, vnitřní jistotu, bez které se nemůže malířský projev rozvíjet a ztrácí zájem o výtvarnou činnost. Volba barev je střízlivější a dítě přejímá schémata od dospělých. Radost z barevného prožitku je vystřídána uspokojením z uznání dospělých.

Vztah dětí k barvám není určován jen jejich subjektivními pocity a inteligencí, ale také věkovými zvláštnostmi, rozdílností pohlaví a prostředím v kterém žije, jak už jsem se výše zmínila. Velký vliv na dítě má také výchova k barevné kultuře, která začíná v domácím prostředí. Toto prostředí může mít totiž vliv na vývoj barevného chápání, na používání barev a na vkus. Domácí prostředí pomáhá utvářet estetické cítění dítěte, ovlivňuje jej jak kladně, tak záporně.

Abychom nepotlačili smysl dítěte pro krásu barev, jeho prostředí, aktivní poměr k životu, rozvoj jeho představ, pozornosti a fantazie, je nutno respektovat touhu dětí po styku s barvami a barevností předmětů, která se může projevit i po stránce receptivní, např. výběrem pestře ilustrovaných knih, obrazů, malbou stěn, barvou tabule, nábytku, pomůcek a potřeb pro vyučování ale i oblečení.

Expresivní spontánní výtvarný projev na základě citových prožitků dětí a jejich zájmů se stává východiskem k práci zejména u dětí mladšího školního věku. Těžištěm je zde práce s barvou, a to jak při zobrazování psychologicky motivovaných dějových celků, tak i v dekorativních činnostech.

Nyní se vrátíme k výtvarně projevovému typu, který ve vztahu dítěte k barvám zastává důležité místo.

Rozdělení barevnosti dětského výtvarného projevu se podle *Věry Roeselové* objevuje v několika polohách. Barvu představuje v poloze imaginativní, asociativní, impresivní, dekorativní a symbolické.

1. *Imaginativní, expresivní barevnost* navazuje na vizuální podnět, které dítě přetváří podle svých zážitků, nálady nebo osobního vztahu k barvě.

Imaginativní děti dokáží dávat realitě nový obsah a oprostít se od zobrazované

skutečnosti. Během malby hledá odstíny, které mu optimálně vyhovují, změkčuje a zvýrazňuje účinky odstínů a často mění jejich skladbu. Inklinuje k výrazově bohatému přepisu světa, když nasazuje sytost a nesyťost barev, světlo a tmou, teplo a chlad, dynamiku.³⁹

2. *Asociativní barevnost* spojuje pocity, smyslové vjemy a zážitky s barvami. Smyslové podněty nejsou však jediným východiskem pro asociativní vztah k barvám. Mnoho lidí si vytváří určité vzájemné vazby mezi barvami a světem. Určitá barva se jim vynoří při vyslovení určitých hlásek, určitou barvu spojují s dny v týdnu, s křestními jmény a i se zážitky.

3. *Impresivní, jinak lokální barevnost* vyjadřuje barvy okolního světa – škála zelení v přírodě, škála šedých a hnědých ve městě apod. Ipění na lokální barevnosti nevytváří věrohodný obraz o světě. Dítě se často vnitřně brání nebo neumí danou barevnost pozměnit.

4. *Dekoratívni barevnost* se soustřeďuje na estetické uplatňuje na estetické uplatňování výtvarného jazyka, bez velké vazby k realitě. Dekoratívni typ nejčastěji zdůrazňuje barevné harmonie či kontrasty a postupem let se zaměřuje na barevnou kompozici a její estetické účinky.

5. *Symbolická barevnost* se malých dětí objevuje v závislosti na předchozí zkušenosti. Je to barevnost, která vychází z okolního světa, ze vztahů, které dítě kolem sebe vnímá (tráva je zelená, slunce žluté, les je zelený, rybník modrý, střechy červené atd.)⁴⁰

Na barevné cítění dítěte a na jeho utváření má také významný vliv typologická orientace žáka. Tuto metodu může vyzkoušet sám pedagog na základě pozorování několika výsledných děl dítěte. Sleduje nejen zpracování námětu, barevnost, opisnost, abstrakci, kompozici aj., ale také přístup k práci, k technice apod. V této problematice se řada autorů rozchází, každý jí řeší podle vlastního hlediska. Uvádím zde výtvarně projevové typy zvolené podle *J. Uždila*, který ve svém vymezení typologií přihlíží nejvíce k teoriím *V. Lowenfeda* a *H. Reada* a tyto teorie dále přehodnocuje a přizpůsobuje svému dělení.

Stejně jako Read odlišuje Uždil extrovertní a introvertní výtvarně projevový typ. *Extrovertní typ* se projevuje velkým úsilím o zachycení reality a vnímané skutečnosti. Popis vychází z analýzy objektivního poznání skutečnosti a osobní zkušenosti. Je v něm hodně logiky, málo citu a fantazie. Oproti tomu *introvertní typ* staví na subjektivní výpovědi. Projev je podmíněn zážitkem, k tématu má tvůrce často výrazný subjektivní

vztah. V pozdějším věku se často tento typ rychle vyčerpá nebo se odvrací od výtvarné činnosti.

Tuto typologii J. Uždil více vymezil z názorů Lowenfelda, který se ve svém dělení zmiňuje o typu vizuálním a haptickém. Uždil využil blízké charakteristiky typu vizuálního a extrovertního, haptického a introvertního a použil ji ve své typologii.

Extrovertně vizuální typ – Vizuální typ se projevuje stejně jako typ extrovertní, hledá podobnost s vnějším světem, realitou, obrazem, viditelným jevem.

Introvertně haptický typ – Haptický typ se projevuje jako introvert. Barvě se nijak nevyhýbá, využívají hlavně v její znakové hodnotě. Barevné kreace tohoto typu působí vynálezavěji, svěžeji, dekorativněji a originálněji než u vizuálního typu.⁴¹

At' už je preference barvy dítěte, jeho chápání světa a následné zpracování jakékoliv, důležitý je tolerátní přístup učitele a jeho respekt k osobnosti dítěte. Měl by se snažit žákům porozumět, přihlížet k jejich individuálním potřebám a nabídnout více možností k řešení, popř. pomocnou ruku. Vždyť jedno téma (námět) v sobě skrývá tolik rozlišných zpracování. Nemělo by se tedy stát, že bude dítě pokáráno za nesplněnou představu pedagoga o výsledku práce. Důležité je, aby se žák necítil neúspěšný a zažíval radost a volnost při výtvarné činnosti. Pak žáci získávají příležitost plně uplatnit vlastní zkušenosti, otevírají se prožitku, vytvářejí si osobité postoje, uvažují, hodnotí a domýšlejí význam jednotlivých otázek.⁴²

Následující příklady, náměty se zaměřují na využití barvy v různých polohách, jak ale už bylo řečeno, rozhodující není estetický záměr učitele, nýbrž svobodná sdělnost dítěte v jeho výtvarném projevu.

6.1. Příklady, náměty

▪ *Barevná symbolika*

Vzpomínka 2. – 4. třída

Motivace: Rozhovor o blízkém člověku.

Pojetí úkolu: Děti vzpomínají na blízkého člověka, který už nežije.

Parafráze vzpomínky může nést motto Duše zemřelého.

Technika a formát: Temperové barvy na formát A4 nebo A3.⁴³

▪ *Preference barev*

Moje oblíbené barvy 1. – 2. třída

Motivace: Rozhovory o barvách, jaká je pro každého žáka oblíbená a proč.

Pojetí úkolu: Barvy, které má žák rád, které se mu líbí volně zobrazí na výkres.

V závěru hodiny může otisknout na malbu svou dlaň na znamení ztotožnění, nebo pokud položené barevné plochy něco připomínají, může je dle fantazie dokreslit tuší či štětcem.

Technika a formát: Malba volitelnou technikou na formát A4 nebo A3.⁴⁴

Obr. č.18 Moje oblíbené barvy

▪ *Asociativní barevnost*

Barevné dny 1. – 4. třída

Motivace: Zavřeme oči a zkusíme, jaká barva či barvy se nám vybaví při jednotlivých dnech v týdnu. Jiná barva se vybaví při slově pondělí, jiná se váže ke čtvrtku.

Pojetí úkolu: Každé dítě si zvolí jeden den v týdnu a pokusí se oněm barvou vyjádřit svou představu. Na závěr hodiny uspořádáme malou výstavku, kde můžeme hádat jaký den ztvárnili ostatní spolužáci a ze zvolených barev vytušíme, jaký vztah k danému dni mají.

Technika a materiál: A4 – A3, malba temperou, vodové barvy, či suchý pastel.

Chuť melounu 1. -2. třída

Motivace: Situační asociaci motivujeme smyslovým zážitkem - rozhovor s dětmi o chuti melounu. Každému z nich můžeme dát plátek melounu, který smí snít až po práci.

Pojetí úkolu: Děti se snaží barevně vyjádřit chuť melounu i jak velkou chuť na něj mají.

Technika a formát: Malba temperovými barvami na formát A4. ⁴⁵⁾

▪ *Impresivní barevnost*

Podzimní listy 1. – 5. třída

Motivace: Pozorujeme strukturu listů nasbíraných na procházce, zjišťujeme, kolik barev se na jednom listu může ukrývat.

Pojetí úkolu: Na zmačkaném papíru vzniká síť prasklin.

V políčkách mezi nimi leží všechny tóny, které je možno v námětu objevit.

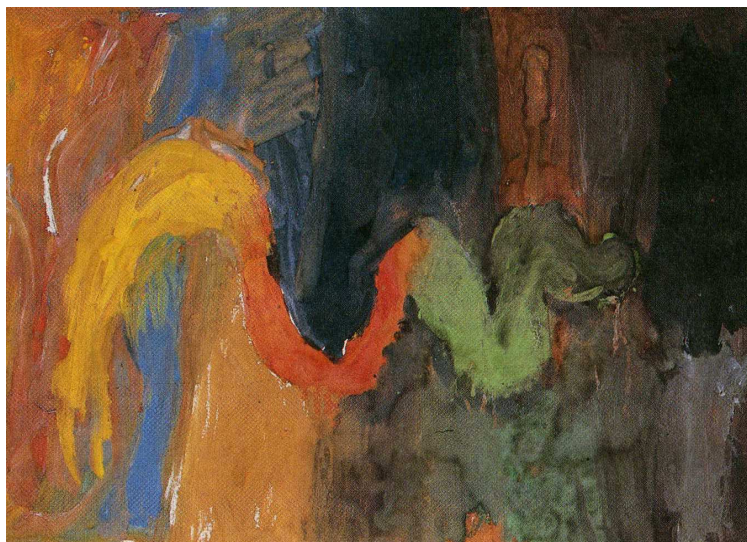
Technika a formát: Akvarel, či temperové barvy na A4 – A3. ⁴⁶⁾

Volný přepis nálady 3. – 5. třída

Motivace: Rozhovory s dětmi o situacích, kdy jim bylo smutno, veselo, úzko atd.

Pojetí úkolu: Každý žák si zkusí představit pocit při určité náladě – smutek, pláč, ospalost, radost, vztek, smích, tíseň atd. Tento pocit vyjádří barvou. V závěru hodiny rozhovor s dětmi, proč asi zvolil žák k této náladě určité barvy.

Technika a formát: Malba temperou, formát mezi A3 a A5. ⁴⁷⁾

Obr. č.19 Volný přepis nálady

▪ *Dekoratивní barevnost*

Pronikání dvou barevných ploch 3. – 5. třída

Motivace: Každý si hledá vlastní příběh.

Pojetí úkolu: Práce například začíná u velké červené

a modré plochy, pokračuje vzájemným pronikáním a zatlačováním až k rozpadu jedné

z barevných ploch – barevné linie, tříšť.

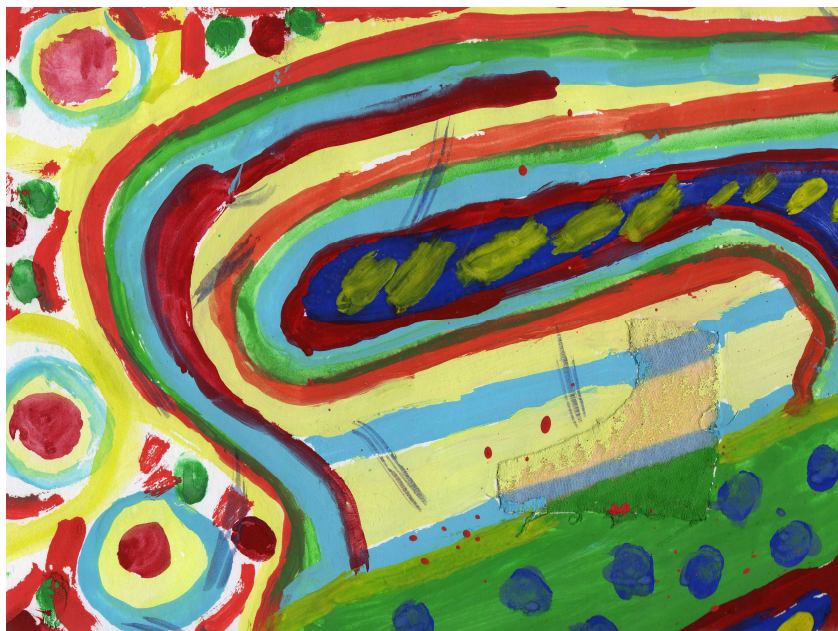
Technika a formát: Suchý pastel, temperové barvy na A4 – A3.⁴⁸

Návrh textilie 2. – 5. třída

Motivace: Jaká byla asi látka z které je výstřížek?

Pojetí úkolu: Každé dítě dostane malý ústřížek z pestrobarevné látky, kterou si nalepí na výkres. Představí si, jak by asi látka vypadala celá, jakými barvami a vzory by hrála. Svoji představu domaluje k výstřížku na formát.

Technika a formát: Malba temperou na A4 – A3.

Obr. č. 20 Návrh textilie

7. BARVA VE VÝTVARNÝCH HRÁCH A ETUDÁCH

7.1. Výtvarné hry a etudy obecně

Základním pedagogickým požadavkem kladeným na výtvarněvýchovný proces je probouzet tvořivé dětské schopnosti. Vychází se přitom z přirozeného, hravého a fantazijního vztahu dětí ke skutečnosti. Tento vztah se projevuje jak v dětské spontánní činnosti a v dětských hrách, tak při poznávání okolního světa. Důležité je, aby děti byly výtvarnou prací zaujaty a aby v nich jejich estetická tvořivá aktivita vyvolávala pocity radosti, vzrušení a uspokojení. Tím se vytváří osobní kladný vztah žáků k výtvarné práci. Proto začínáme na 1. stupni spontánním dětským projevem a hrou s barvou a tvarem, která musí být přiměřená žákovu mentálnímu a estetickému rozvoji. Takováto „hra“ se stává dítěti prací, při níž se uplatňuje jeho tvořivost i výtvarná osobitost.⁴⁹

Výtvarná hra seznamuje děti s materiály a nástroji. Seznámení s materiály přináší žákům nové výtvarné zkušenosti, které získají při ohýbání, trhání, hnětení, drásání, polévání nebo perforování hmoty.

Výtvarné hry kultivují dětský projev v několika směrech :

- Nenásilně seznamují s vlastnostmi materiálů a nástrojů. Proto by měly předcházet všem aktivitám, v nichž se děti zabývají s dosud neznámými výtvarnými prostředky.
- Připravují cestu k tvorbě materiálu a k uměleckořemeslným technikám. Dítě si uvědomuje vlastnost daného materiálu.
- Pomáhají odstranit stísněnost výtvarného projevu, která souvisí s vývojovými obtížemi. Spontánní projev nevyvolává obavy, obohacuje výtvarné cítění a rozvíjí tvořivost a fantazii.⁵⁰

Mnoho výtvarných událostí, které se objevují během výtvarných her náhodně, jsou východiskem pro další výtvarné činnosti.

Výtvarné etudy spojují tvořivé myšlení, racionální uvažování a vcítění se do vznikající práce. Děti ve výtvarných etudách nejdříve poznávají základní pojmy, např. mnohost odstínů modré či jiné barvy, ty pak navazují poznáváním skladebných možností. Žáci se také učí vyrovnávat s různými formáty.

7.2. Barva ve výtvarných hrách

Jak již bylo uvedeno, malé děti milují jasnou barvu samu o sobě a teší se z ní. Proto by měl na prvním stupni ZŠ převládat citový a spontánní přístup k barvě a vědomosti o ní mají získávat žáci postupně. Tohoto přístupu lze využít prostřednictvím výtvarných her, experimentace a etud, kde je mu dáván dostatečný prostor. Právě prostřednictvím hry, v které převažují emocionální momenty nad momenty racionálními a která není závislá na určitých dovednostech nebo zkušenostech, si žáci nejlépe osvojují určitá pravidla. Barevná cvičení a hry s barvami vedou žáky k zjemnění barevného cítění a k obohacení barevné palety.

Hry s barvami vychází z dětské potřeby a touhy po expresivním barevném sebevyjádření. Radost z neuvědoměle vznikající barevné skvrny či stopy přechází z poněnáhu v její využití či dotvoření na základě představy a fantazie a vede k nejelementárnějšímu seznámení s teorií o barvě, spočívající zde v poznávání barev základních a mísených, v rozlišování barev teplých a studených, světlých a tmavých a v poznávání emocionálního působení barev a jejich kontrastů.⁵¹

Prožitek ze setkání s barvami jistě nevzniká jen při obvyklém malování na čtverku.⁵²

Ani hra s barvou proto nemusí být pouze činnost, kdy děti přímo pracují s barvou jako materiálem. Barevnou hrou může být i třídění obarvených kamínků, listů nasbíraných při procházce, oblečení všech dětí ve třídě a nejrůznějších předmětů. Ty můžeme rozdělit podle jednotlivých barev, dále podle barev teplých a studených, tmavých a světlých a vytvářet z nich zajímavé obrazce, postavy apod. I při takto náhodných situacích dítě nenásilným a zábavným způsobem poznává zákonitosti a kvality barev.

Ze všeho uvedeného vyplývá, že hravé formy s barvami nemají být samoučelné, mají mít jistou ideu, motivaci, obsah. Mimo to by měl učitel vědět, co se při nich mají žáci o barvách dozvědět, čemu se mají naučit.

Kromě toho, že výtvarná hra a experimentace děti seznamuje s poznatky o barvách, seznamuje je také s barevnými hmotami. Můžeme například zkoušet jak se barvy roztékají, roztírají, mísí a vrství, pozorovat jaké tvary vytvářejí a co nám připomínají, můžeme vrstvit šrafury pastelů, vytvářet jimi nové odstíny apod. Seznamování s barevnými materiály a malířskými nástroji vede k přirozenému osvojení další techniky.

Na hru s barevnou hmotou navazuje vymezování barevných shluků, které se dětem velmi líbí. Z nich mohou děti vystříhávat nebo vytrhávat vzorky, spojovat

do různých útvarů, připomínající postavy, zvířata, rostliny, krajinu apod. Podle potřeby mohou svou představu dokreslit. Seznamují se tedy s různými typy koláží i dekoláží.

7.3. Příklady, náměty

Třídění barev 3. – 5. třída

Motivace: Požádáme děti, aby se na další hodinu výtvarné výchovy pokusily obléknout do oblečení ve studeném nebo teplém ladění, např. dívky přijdou v teplém a chlapci studeném ladění.

Pojetí úkolu: Žáci, nejdříve třeba chlapci, se pokusí seřadit do barevného vzorníku od nejsvětlejších až po nejtmaší odstíny barev svého oblečení. To samé pak udělají děvčata. Dále můžeme oblečení třídit dle odstínů barev teplých a studených, můžeme vytvářet kontrastní dvojice apod.⁵³

- *Zapíjení, zapouštění barev*

Barevné kaňky 1. – 2. třída

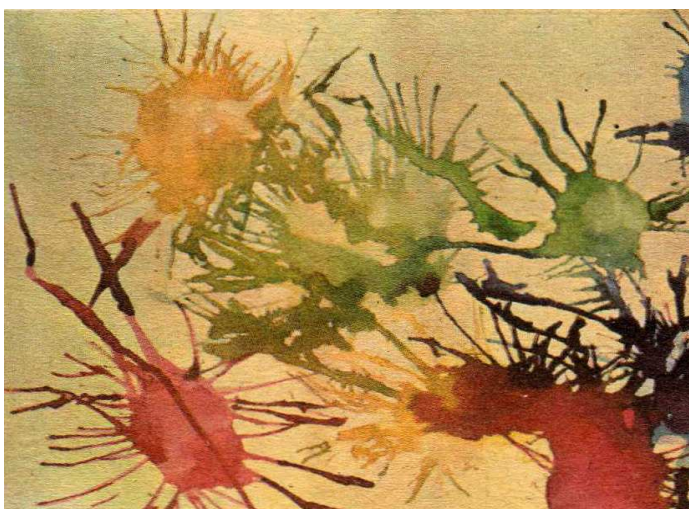
Motivace: Navození kouzelnické atmosféry, kdy budeme sledovat jaká kouzla mohou vzniknout z obyčejných barevných kaněk

Pojetí úkolu: Hodně mokrým štětcem namáčeným v základních barvách žák odstříkuje na kreslicí plochu větší či menší skvrny, které se vzájemně rozpíjejí a prolínají. Děti vytváří různě veliké barevné kaňky a zaplní tak nepravidelně plochu. Barevné kaňky lze rozfoukávat brčkem a sledovat jaké z nich vznikají zajímavé tvary. V pokročilých fázích můžeme sledovat, jaké barvy vznikly smícháním barev základních.

Technika a formát: Na A3 odstříkávání barvy štětcem.⁵⁴

Obr. č. 21 Barevné kaňky

Obr. č. 22 Barevné kaňky

Barevné šátky 1.- 3. třída

Motivace: Výroba barevného šátku, který může sloužit jako dárek mamince.

Pojetí úkolu: Děti si donesou obdélníkové šátky nebo tenké bílá plátna. Na šátky nasypou již předem připravené úlomky voskového pastelu různých barev a mezi ně ještě jemněji nadrcený pastel podle své fantazie. Přes plochu posypaného plátna položíme další plátno stejné velikosti. Pak je na učiteli, aby je mezi dvěma pijavými papíry přezehlil, čímž se pastely rozpíjí a roztečou. U starších dětí lze tento postup řešit v různých barevných variantách, např. v barvách teplých, studených nebo kontrastem světlých a tmavých barev. Na vzniklých šátcích lze pozorovat emocionální působení barev.

Technika a formát: Zažehlování voskových pastelů na čtvercové šátky. ⁵⁵

▪ *Seznámení s barevnými hmotami*

Co může namalovat déšť 1. -3. třída

Motivace: Rozhovory o pocitech dětí při dešti. Uděláme si pokus, zjistíme jaké kouzlo s barvami na papíře udělá déšť.

Pojetí úkolu: Děti nanesou na čtvrtku husté temperové barvy v různě silných vrstvách. Zaschlé práce položí za okno a sledují co s jejich výtvořem udělají kapky deště stékající šikmo dolů. Všimáme si, že husté barvy, vymáčkuté přímo z tuby si zachovávají svou barevnost a vytváří zajímavou plastickou strukturu na povrchu. Obdobou může být vytváření barevných skvrn na výkrese řídkými vodovými barvami, které představují dopadající kapky deště. Pokud se výkres postaví šikmo dolů, opět děti mohou pozorovat výjevy na výkrese.

Technika a formát: Tempery na A4 – A3.⁵⁶

Obr. č. 23 Co může namalovat déšť

Lakýrníková stěna 2. – 3. třída

Motivace: Přeneseme se do lakýrnické dílny. Představte si, jak asi vypadá v dílně stěna, na kterou učňové otírají štětce od různých barev.

Pojetí úkolu: Děti vedou volně po ploše štětec namočený do stejně sytých barev. Jednotlivé linie a skvrny se vzájemně překrývají a zaplňují tak skoro celou plochu výkresu. Volné a nezáměrné tahy štětcem zjemňují i žákovu motoriku.

Technika a formát: Na A4 – A3, malba temperovými barvami.

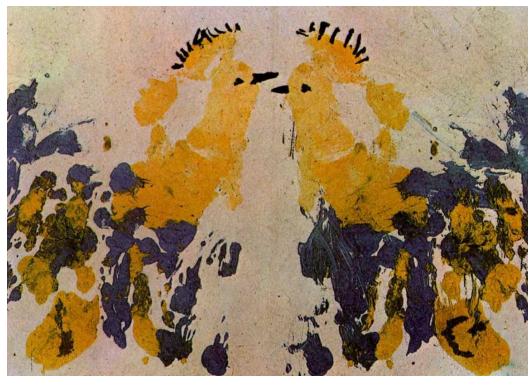
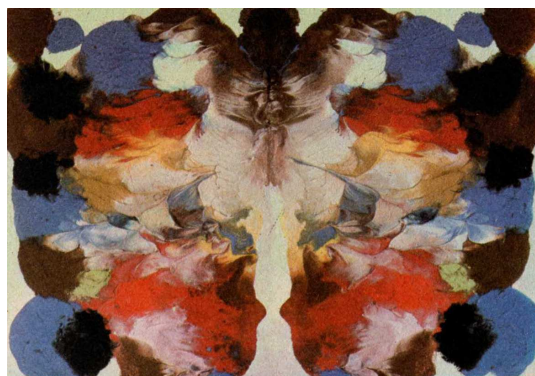
Monotypy = otisky 1. – 3. třída

Motivace: Učitel navodí atmosféru experimentování, kdy děti budou malovat vlastní rukou, paletou.

Pojetí úkolu: Vytváření otisků různým způsobem. Děti si mohou nabarvit svoji ruku hustými temperovými barvami a pak ji otisknou na papír. Stejným způsobem mohou otisknout i paletu s barvami. Zajímavé barevné kreace vznikají tažením mokrého papíru po skle s rozetřenými barvami. Děti mohou své výtvary pojmenovat podle své fantazie.⁵⁷

Otisky mohou vznikat i ze sytých barevných skvrn. Barevnou skvrnu barvy můžeme přetisknout a roztláčit přeložením papíru. Získáme tak monotypové obrazy osově souměrné. Vzniklé výtvary mohou něco připomínat – krajinu, zvířata, hmyz apod. Takové představy lze dokreslit či jinak dotvořit. Jindy zapouštíme skvrny již za nějakým záměrem, představou.

Technika a formát: Monotypy, formát libovolný, lze použít i tónované papíry.

Obr. č. 24 a 25 Otisky

Koláž 1. – 4. třída

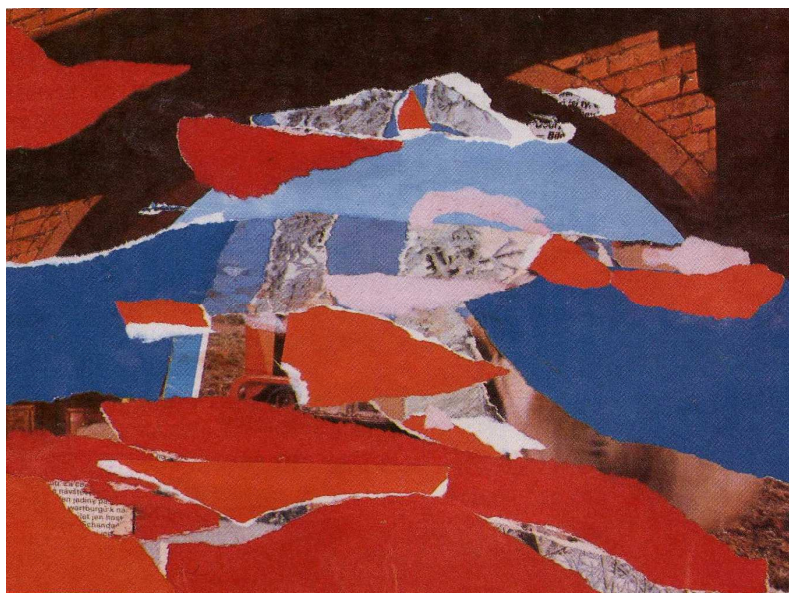
Motivace: Motivace zde vychází z konkrétního námětu.

Pojetí úkolu: Různé typy koláží vzniklé ze hry s komponováním barevných ploch. Děti z nepotřebných časopisů či tónových papíru vytrhávají zajímavé barevné plochy a roztřídí je na odstíny modré, červené, zelené, žluté, černé, šedé. Lepidlem lepí barevné útržky na plochu čtvrtky vedle sebe i přes sebe v mnoha vrstvách. Děti mohou vrstvit nejdříve různé odstíny modré, přes ně červené a další barevné útržky. Komponování mohou, ale také nemusí, dát jistý záměr.

Zajímavou hrou s barevnými útržky je opačný postup tzv. dekoláž. Děti si navzájem

své ještě vlhké koláže vymění a odtrhávají části navrstvených ploch. Provlhčené vrstvy se oddělují nestejně a poskytují dětem zajímavé barevné překvapení. To, co děti neodtrhnou, mohou nalepit na jiné místo čtvrtky.

Technika formát: Koláž na A4 až na A3.⁵⁸

Obr. č. 26 Koláž

7.4. Barva ve výtvarných etudách

Hry s barvou navazují dalšími výtvarnými aktivitami na výtvarné etudy a výtvarnou výpověď

K osvojování barevné skladby vycházíme z barevného kruhu o šestnácti barvách (systém NCS) nebo o dvanácti barvách (systém Goethův). Na barevném kruhu si můžeme všimnout zřetelně vystupujících světlých a tmavých barev, teplých a studených, aktivních a pasivních barev. Barevný kruh může pomoci dětem k odvozování vztahů sousedních barev nebo protilehlých. Z barevného kruhu se objevují základní možnosti barevné skladby.⁵⁹

Sestavy tónů z jedné čisté barvy jsou založeny na světlostních a sytostních proměnách odstínů pomocí bílé, černé a šedých. Světlostní škála, užitá ve spojení s jedinou barvou, je však pro žáky jednotvárná. Živěji působí například modulace určité barvy a jejich odstínů spolu s bílou a černou. Vhodnými náměty mohou být

například: nuda, tichý šepot, smog, zakouřená místnost, mlhavé ráno, barevnost v nebarevnosti apod., kdy vznikají nesyte tóny z bílé, černé a malého množství jiných barev.

Sestavy z barev s malými rozdíly jsou tvořeny z příbuzných čistých barev. Další odstíny vyvodíme ze zesvětlení, ztmavení nebo znesycení čistých barev. Například kompozice pro žlutou může ležet v pásmu od žlutozelené po oranžovou, jak je tomu v části barevného kruhu. Vhodnými náměty tu mohou být barevnosti skal, vody, mraků, polí, luk, slunce apod. Můžeme však vyzkoušet i práci na barevném podkladě. Potom volíme k barevnému podkladovému papíru stejný tón, ale jiného odstínu.

Sestavy z barev s velkými rozdíly jsou nápadné barevným a světelným rozsahem. Vzniká napětí, které zvýšíme čistotou barev a černým a bílým akcentem. Naopak oddělením kontrastních barev neutrální barvou tyto účinky změkčíme. Využít zde můžeme i barevných kontrastů založených na protikladu tepla a chladu, aktivity a pasivity, světla a tmy. Výběr určitého tématu také naznačuje jaký výtvarný kontrast je v něm obsažen a jaké jsou meze pro volbu barev. Velké barevné rozdíly mohou být postaveny na protikladu tepla a chladu, světla a tmy apod. Zde jako vhodné náměty poslouží například výjezd z tunelu, výbuch nebo vznik novy, hlasy ptáků, všechny barvy oblohy apod.

Sestavy z čistých doplňkových barev v sobě nesou velké napětí. Čisté doplňkové barvy položené vedle sebe vytváří ten největší kontrast a na hranici, kde se dotýkají působí neklidně. Pokud je v kompozici poměr složek proporčně vyvážený, barvy se do určité míry vzájemně podporují. V opačném případě působí ostře, agresivně a útočně. Toho se můžeme vyvarovat zesvětlením nebo znesycením tónů. Vhodnými náměty tu mohou být různé vypjaté situace jako je hádka, neshoda, přichází bouřka apod.

Sestava pestrých barev s barvami neutrálními nebo nesyťmi. Pestrost je zde tlumená přítomností světla, stínu a tmy. S žáky si všímáme, že šedá bývá v sestavách nejtíší složkou. V těchto sestavách barvu a šedou obohacujeme bílou a černou. Zajímavé etudy mohou vznikat při hledání nesyťých odstínů, které leží na hranici barvy a nebarvy.

Ztvárnění pocitů, zážitků a vzpomínek vychází z odlišného vnímání okolního světa. Barevná kompozice reaguje na souvislosti mezi psychologickými vlastnostmi barev a ztvárnění pocitů, vztahů, vzpomínek či snů. Děti barevně ztvárňují pocity, zážitky a vzpomínky vycházející z individuálního prožívání vlastností našeho světa. Dokáží zachytit nejen pocit, při dané činnosti nebo vzpomínce, ale také zobrazují barevnými liniemi a tvary pohyb a jeho proměny. Nefigurativně tak vyjadřují srážky

(střetání aktivních a pasivních barev v ostrých úhlech), jízdu na horské dráze (modulace menších barevných rozdílů s přízvukem jiné barvy), houpačku (sousedství pastelových tónů) apod.⁶⁰

Vyjádření pocitů a nálad spojených se smyslovými podněty, je dětskému myšlení a cítění nejpřístupnější a nejbližší. Bezprostřední zážitek se ke spontánnímu spojení s barevnou harmonií přímo nabízí. Děti snadno vyjádří, že barvy váží se k hluku, jsou jiné, než ty, které vyjadřují ticho, vrzání, šustění papíru apod. Podobné jsou si také barvy spojené s chutí – kyselou či sladkou. V takových případech hraje velkou roli i zkušenost. Inspirativní bývá také vyjádření vůní, pachů a hmatových zážitků.

Důležitou úlohu u nezobrazující volné tvorby zastává motivace a citlivé navození představ. To, jaké pocity a představy vzbudíme u dětí motivací se projeví na kvalitě ztvárnění. Motivací může být srovnávání nebo asociační hry, kde citlivost a fantazii často podporuje náhoda. Velkou zábavou pro děti bývá vyjádřit barvou chuť ingredience, kterou neviděly, přes zavázané oči šátkem. Přitažlivé bývá vyjádření radosti z pohybu, ze hry, zajímavé práce vznikají z poslechu hudby. Barvou však mohou vyjádřit i zážitky z běžného dne, jako je nedělní procházka, učím se apod. Děti poznávají psychologické kvality barev a přiřazují jim konkrétní významy. Vyciřují klidné a dynamické, příjemné a nepříjemné nebo teplé a studené účinky odstínů, které od dětství přirozeně užívají ve výtvarné výpovědi.⁶¹

7.5. Příklady, náměty

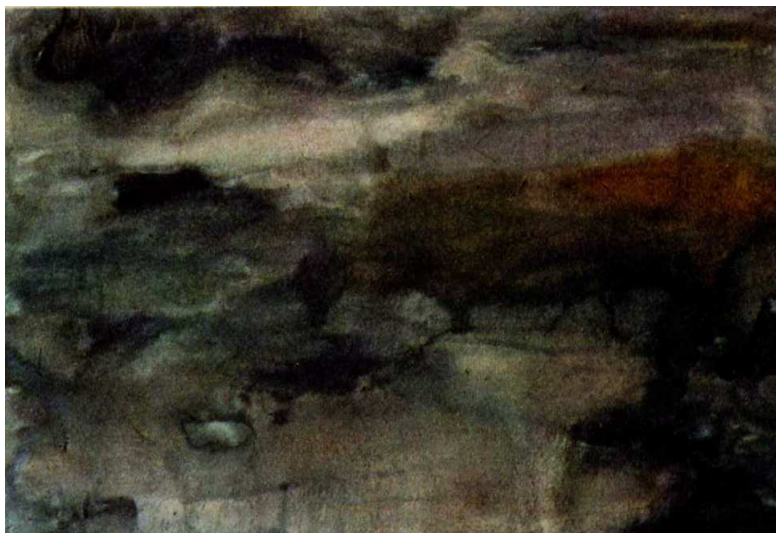
- *Sestavy tónů z jedné čisté barvy*

Podmračená obloha 2. – 4. třída

Motivace: Rozhovor s dětmi o tom, jak vypadá podmračená, těžká obloha, jaké barvy a odstíny na ní převládají.

Pojetí úkolu: Děti se pomocí bílé, černé a šedé snaží vystihnout podobu a atmosféru podmračené oblohy.

Technika a formát: Malba temperou, akvarel, popř. zapouštění barev do skvrn, formát A3 – A4.⁶²

Obr. č. 27 Podmračená obloha

Barvy moře 2. – 5. třída

Motivace: Povídání s dětmi o jejich zážitcích z dovolené u moře. Rozhovor o barvě vody v moři, kterou můžeme pozorovat při potápění – barva pod hladinou je světlejší, čím více ke dnu, tím více tmavší. Pomoci může obrázkový materiál různých snímků moře.

Pojetí úkolu: Vyjádření barvy moře odstíny modrých barev s pomocí bílé a černé.

Technika a formát: Temperové barvy na A3.

Svět v noci 4. -5. třída

Motivace: Přeneseme se do nočního světa, rozhlédneme se kolem sebe a pozorně sledujeme jakými barvami hraje svět, když ostatní lidé právě spí.

Pojetí úkolu: Vyjádření námětu z bílé, černé a malého množství jedné nebo více barev.

Technika a formát: Malba temperami na A4 – A3.⁶³

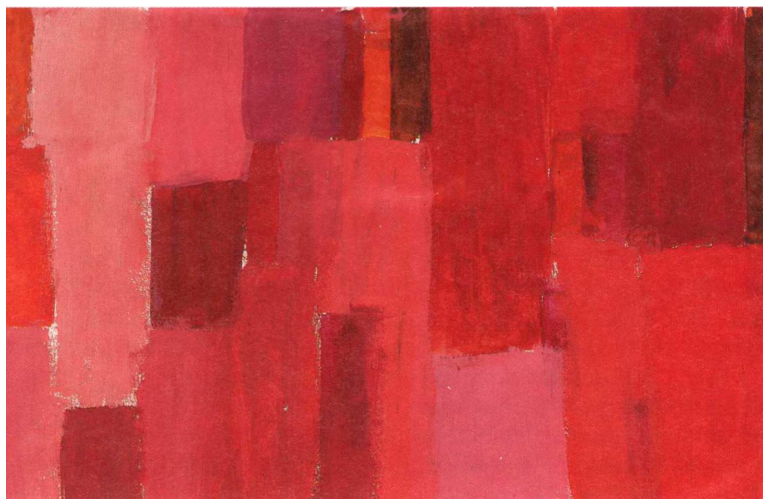
- *Sestavy tónů z barev s malými rozdíly*

Jak doutnají polínka 2. – 5. třída

Motivace: Navození představy žhavých polínek v ohništi či krbu.

Pojetí práce: Děti pomocí všech možných odstínů červené znázorní hořící a doutnající polínka. Děti na paletě mísením červených barev s jinými objevují nejrůznější odstíny.

Technika a formát: A4 až A3, malba temperovými barvami.⁶⁴

Obr. č. 28 Jak doutnají polínka

Léto 2. – 5. třída

Motivace: Představte si jednu barvu, která se vám vybaví při vzpomínce na léto.

Pojetí práce: Žáci vyjadřují námět jednou určitou barvou, která jim nejvíce připomíná léto a tvoří její příbuzné čisté barvy a různé odstíny.

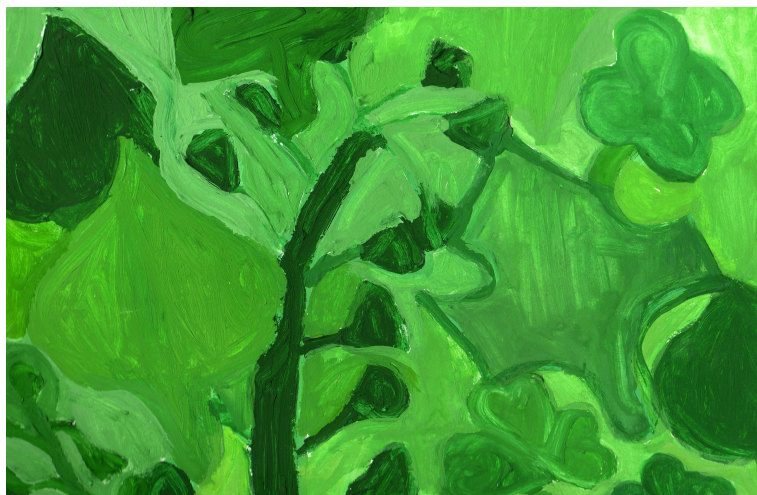
Technika a formát: Temperové barvy na A4 nebo A3.⁶⁵

Barvy trávy 2. - 5. třída

Motivace: Představili jste si někdy, jaké by to bylo být mravencem? Jak asi vypadá jeho svět, když se prochází v trávě. Jak asi vidí a rostliny a jednotlivá stébla trávy. Vidí je stejně barevná jako my?

Pojetí úkolu: Snaha pokusit se zachytit barevný dojem z „travnatého lesa“ a jeho nejrůznějších odstínů z mravenčí perspektivy.

Technika a formát : Malba temperou na A4, popř. A3.

Obr. č. 29 Barvy trávy

Začarované město 2. – 5. třída

Motivace: Smyšlený příběh o městě, které kouzelník zahalil do pláště mlhy ze své oblíbené barvy. Celé město, ulice, domy, věže, okna byly pokryty příbuznými barvami a jejich odstíny.

Pojetí úkolu: Malba dojmu města zahaleného do mlhy z příbuzných čistých barev a jejich odstínů pomoci bílé a černé.

Technika a formát : Malba temperovými barvami na formát A3.

Obr. č. 30 Začarované město

▪ *Sestavy z barev s velkými rozdíly*

Výjezd z tunelu 1. - 5. třída

Motivace: Vzpomínka na jízdu vlakem či autem, pocit při projíždění tunelem. Jaké to bylo, když jste náhle z tunelu vyjeli? Pocit si můžeme přiblížit, když zavřeme oči a poté se podíváme proti světlu, vycházejícího z okna.

Pojetí úkolu: Stanovit žákům meze pro volbu barevnosti. Znázornění světlostního kontrastu pomocí barev, které se dětem vybaví při vzpomínce na výjezd z tunelu.

Technika a formát : Malba temperami na A4 – A3. Lze použít i suchý pastel na A4.⁶⁶

Letní a zimní den 2. – 5. třída

Motivace: Navození pocitu teplých a studených barev. Jaké barvy se ti vybaví při daném ročním období?

Pojetí úkolu: Žáci se snaží originálním způsobem zachytit náladu léta a zimy.

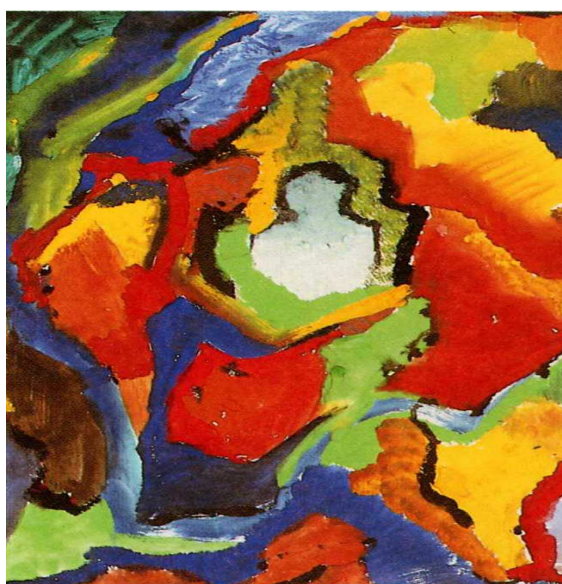
Technika formát: Temperové barvy či suchý pastel na A4 – A3.⁶⁷

Sám v pralese 2. – 5. třída

Motivace: Uděláme si malý výlet do pralesa, který je plný nejrůznějších tvarů, vůní, zvuků a barev. Pokus si představit, jakými barvami to hraje uprostřed pralesa, jaké se ti vybaví? Jak by ses cítil sám opuštěný a ztracený v pralese?

Pojetí úkolu: Vyjádřit strach a napětí v obrázků pomocí pestrých barev, které v pralese útočí ze všech stran. Žáci objevují, že červená barva v obrázku spoluvytváří napětí.

Technika a formát: Malba hustou temperou na A3.⁶⁸

Obr. č. 31 Sám v pralese

- *Sestavy z čistých doplňkových barev*

Přichází bouřka 2. – 5. třída

Motivace: Povídání o zážitcích při bouřce – proměny krajiny před příchodem bouřky a při bouřce, barvy na obloze. Popis pocitů před bouřkou.

Pojetí úkolu: Vyjádření napětí před bouřkou, uplatnění doplňkového kontrastu.

Technika a formát : A3 – A4, malba temperou.⁶⁹

Hádka 2. – 4. třída

Motivace: Máte rádi hádky? Jak se při nich cítíte? Zkuste si představit hádku plnou křiku a ostrých zvuků. Jak by taková hádka vypadala, pokud bychom všem jejím zvukům přiřadili barvy?

Pojetí úkolu: Každý žák si pokusí vybavit, představit nepříjemnou hádku a barevně ji

vyjádřit v maximálně kontrastních barvách.

Technika formát: Suchý pastel, tempera, A4 až A3.

▪ *Ztvárnění pocitů, zážitků a vzpomínek*

Mám chuť na zmrzlinu 1. – 4. třída

Motivace: Představte si horký letní den a vy jste dostali chuť na vaši oblíbenou zmrzlinu. Náhodou jste potkali stánek, kde měli ty nejrůznější druhy zmrzliny. Také cítíte tu vůni a chuť ?

Pojetí úkolu: Barevné vyjádření velké chutě na zmrzlinu. Použití pastelových barev. Na závěr výstavka obrázků, kdy můžeme podle barev zjistit, na jaký druh zmrzliny měli chuť ostatní spolužáci.

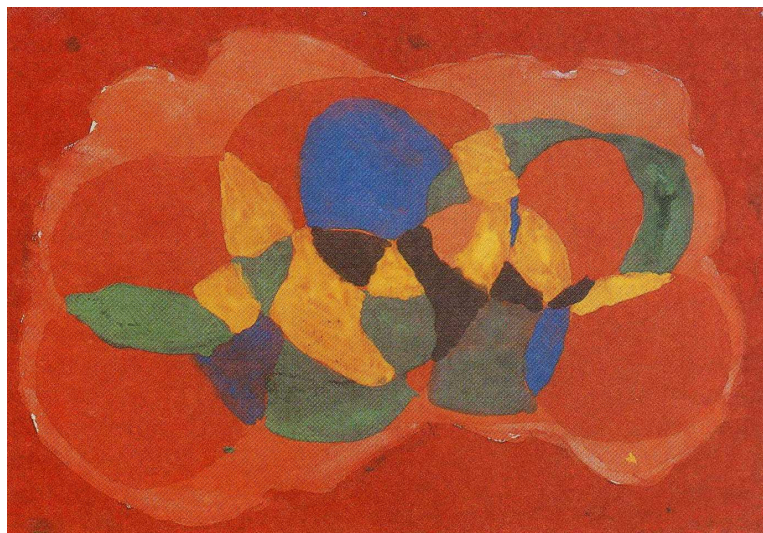
Technika a formát: Na A4 až A3, malba temperou, akvarel, suchý pastel.

Hrál jsem si s míčem 2. – 5. třída

Motivace: Krátká, zábavná hra ve třídě s barevným míčem.

Pojetí úkolu: Vyjádřit barevně nejen veselou náladu, která ke hře patří, ale současně i změny pohybu míče.

Technika a formát: Malba temperou na A4 – A3.⁷⁰

Obr. č. 32 Hrál jsem si s míčem

Jízda na horské dráze 1. – 4. třída

Motivace: Vybavení si vzpomínek z poutě, povídání o zážitcích z jízdy na horské dráze – vítr ve vlasech, rychlá jízda, houpavé pohyby, napětí, vzrušení, radost,

ale i strach.

Pojetí úkolu: Zajímavým způsobem barevně vyjádřit své zážitky z jízdy na horské dráze - napětí před jízdou, radost a vzrušení při jízdě apod.

Technika a formát: Libovolná technika na A3.⁷¹

Vůně jara 1. – 4. třída

Motivace: Přivítání jara procházkou, kdy budeme sledovat proměny a krásy přírody.

Pojetí úkolu: Žáci se pokusí vybavit si vůně, které se ve vzduchu při procházce mísily, různé druhy květin a trav, rozkvetlých stromů a lesa. Co všechno jste cítili? Zážitek z voňavé procházky vyjádří barevnou představou.

Technika a formát: Malba temperou nebo suchý pastel na formát A3, možná i skupinová práce na balící papír.

Bolest 1. – 5. třída

Motivace: Je bolest příjemná? Kdy vás naposledy opravdu něco bolelo? Jaká to byla bolest – ostrá, štiplavá, dloubavá, tupá, tahavá, zdlouhavá...?

Pojetí úkolu: Vyjádřit nepříjemný pocit při určité bolesti, každá bolest si žádá jinou volbu barevnosti. V závěru hodiny můžeme z obrazů zjišťovat, jakou bolest prožily a vyjádřily ostatní děti.

Technika a formát: Malba temperou na formát A4 – A3, možno dotvořit otisky.

Štěstí 1. – 5. třída

Motivace: Slohové cvičení na téma „Kdy jsem naposledy cítil štěstí“.

Jak by tvoje štěstí vypadalo, kdyby si jej místo slov chtěl popsat barvami?

Pojetí úkolu: Žák se pokusí vyjádřit okamžik, kdy se cítil šťastný. Ke konci hodiny může každý ke svému obrázku přečíst krátké vyprávění o „svém“ štěstí.

Technika a formát: Akvarel, či temperové barvy na A4 – A3.

7.6. Hodnocení dětských prací

Důležitou součástí výchovného procesu, který zároveň slouží k plnění výchovně vzdělávacích cílů ve výtvarné výchově, je hodnocení. Často je stále upřednostňováno hodnocení známkou a opomíjeno hodnocení ústní.

Metodika hodnocení může mít více forem. Hodnotit může sám učitel na základě vlastního uvažování, ale může také spolupracovat s celou třídou, se všemi žáky.⁷²

Časté je i hodnocení podobou konstatování celkového zhodnocení dětských prací

na konci vyučovací hodiny. Myslím, že hodnocení žákovských prací by nemělo být opomíjeno či šizeno a učitel by mu měl věnovat stejnou pozornost, jakou věnuje motivaci. Hodnocení je pak pro dítě nejen zpětnou vazbou, ale může být i pobídkou a vnitřní motivací v další výtvarné činnosti. Bohužel se stále objevují názory ze stran rodičů, ale i pedagogů, které chápou výtvarnou výchovu jako odpočinkový předmět, kde je hodnocení naprosto zbytečnou záležitostí.

Pod pojmem hodnocení se skrývají dva rozdílné výchovné procesy. Významnějším z nich je komunikace mezi dítětem, jeho spolužáky a učitelem. Druhotným výsledkem hodnotícího procesu je klasifikace výtvarných aktivit. Na jedné straně stojí názor, že výtvarná výchova je rovnocenným předmětem ve struktuře vzdělávacích programů, a proto by měla být odpovídajícím způsobem hodnocena. Druhá strana klasifikaci odmítá jako brzdu mezilidské komunikace. Přejeme si, aby byl pro děti výtvarný projev radostí a abychom ho nemuseli známku hodnotit.⁷³

Při hodnocení by měl učitel brát v úvahu znalosti z výtvarné typologie a nevyčítat třeba grafickému typu menší úspěch v malbě. Učitel by se měl také snažit o objektivnost a pokusit se potlačit vlastní výtvarný názor a nepředpojatě vycítit záměr žáka.

Daný výtvarný problém stanovuje hranice, v nichž se žáci pohybují, a tvoří námět, kde jsou všechna řešení srovnatelná. Každý rámeček však lze překročit, jít jinou cestou. Je to právo, spočívající v individuálním výtvarném cítění a myšlení, v originalitě člověka. Je na učiteli, zda v závěru poukáže na podoby a účinnost zamýšlené výtvarné formy a zda současně pochválí také jiná řešení nebo na ně v dalších hodinách naváže. Vybočí-li některé dítě z rámce našich představ, jde o největší pedagogický svátek - uspokojení z původnosti, svéráznosti a tvořivosti dítěte, vědomí, že cesta, kterou jdeme, svobodu skutečně poskytujeme.⁷⁴

Hlavně v 1. a 2. třídě ZŠ, kdy má výtvarná výchova charakter hravých činností, uplatňujeme hlavně kladné hodnocení, pro povzbuzení a další motivaci žáka. Ve vyšších ročnících se při hodnocení již vychází z cílů a úkolů daného tematického celku. Při hře s barvou a pokusy o vystižení fantazijních i reálných představ, dojmů a zážitků, budeme hodnotit, jak žák nakládá se základními znalostmi o barvách, snaží se o vyjádření protikladnosti tmavé a světlé plochy.

Hlavní podmínkou pro správné hodnocení je, aby učitel svým jednáním a vztahem k žákovi šířil takovou atmosféru, při které se žáci nebudou obávat známky, kterou dostanou. Máme i spoustu jiných možností, jak dítě ohodnotit, vyzdvihnout, pochválit. Nejen známky, ale i různé soutěže, výstavky, přehlídky dětské tvořivosti a zveřejňování dětských výtvarných prací jsou pro žáky významnou formou motivace.⁷⁵

8. POSTAVENÍ BARVY NA 1. STUPNI ZŠ

Jak už jsme několikrát zmínili, barva vychází ze samotné dětské potřeby po expresivním sebevyjádření. Proto by se mělo pracovat s představou a fantazií dětí a to hlavně u mladších dětí 1. stupně ZŠ, protože právě v tomto věku je zážitek z barvy nejintenzivnější. Práci s představou a fantazií je možné rozvíjet v rámci různých úkolů, kdy si žáci s barvou doslova hrají a ztrácí tak ostych a bázeň ze samotné práce s barvou jako s materiálem. Vedle praktických věcí by se žáci měli seznámit s elementárními poznatky z teorie barev, které spočívají nejen v seznámení, ale i v poznání a míšení barev základních a podvojných, dále v rozlišování barev teplých a studených, světlých a tmavých a v neposlední řadě také v poznání vlastností barev hustých a řídkých. Všechny tyto poznatky by si měl žák odnášet do vyšších ročníků, kde se budou dále rozvíjet.

Doposud jsem z praxe nenačerpala tolik zkušeností, abych mohla postavení barvy na 1. stupni ZŠ objektivně generalizovat. Avšak z toho, co jsem zatím viděla z hodin výtvarné výchovy, je dle mého názoru úroveň výuky na ZŠ různá. Žákům mnohdy chybí jednak poznatky z barevné terminologie, často ani neumějí jednotlivé barvy pojmenovat, chybí jim také poznatky z míšení barev. K mému překvapení se poměrně málo pracuje s dětskou fantazií a představivostí dětí. Většinou děti dostaly úkol a stanovilo se jim, jakým způsobem ho mají zpracovat, jaké barvy použít apod. V popředí byla více zobrazující funkce barvy před výrazovou. Uvědomuji si ale, že tyto postřehy mohou být zcela subjektivní, právě z ohledem na mé malé zkušenosti z praxe. Tázala jsem se proto na názor několika učitelů výtvarné výchovy, dle kterých mohou být příčiny těchto jevů různé: ať již klesající zájem dětí o výtvarnou činnost spojený se změnou zájmů, dále dřívější nástup výtvarné krize a také velký počet dětí ve třídách, nízká kázeň žáků a v neposlední řadě málo času na přípravu z důvodu pracovní vytíženosti. Potvrdili také, že dětská fantazie není při práci s barvou využívána jak by mohla, protože děti si při úkolech, kdy mají použít vlastní fantazii, neví rady, práce je nebaví. Snazší je potom žákům přímo říci, co se od nich očekává a co mají konkrétně dělat.

Avšak jak jsem se již zmiňovala, situace a úroveň výuky je různá a může se lišit co škola, co pedagog, co žák. Při svých praxích jsem se setkala také s výbornými pedagogy a příklady hodin, které mně opravdu nadchly, byly mi velkým vzorem

a během nichž jsem poznala, jak velkou úlohu zastává motivace. Právě promyšlená, citlivá motivace dokázala ve třídě navodit tu správnou atmosféru a u dětí vzbudit představy, které jim samy napověděly, jak dané téma vyjádřit. O to větším prožitkem pak pro ně výtvarná činnost byla.

Bohužel počet žáků ve třídě ani délku vyučovací jednotky nezměním. Pokud mohu vyjádřit svůj osobní názor, myslím si, že pokud by se při práci s barvou vycházelo více z dětské fantazie a upřednostňovala se její vlastní hodnota s přispěním vhodné motivace, zvýšil by se zájem dětí o výtvarnou činnost. Dále se domnívám, že velkou roli hraje také přístup učitele a také vhodný námět přiměřený věku dětí apod. Dalším návrhem, čistě mým osobním, jak předcházet nedostatkům v oblasti terminologie, je správné a nenásilné užívání termínů během práce a postupným vedením dětí, tyto názvy rozlišovat a užívat. Důležité je nevyhýbat se ani míšení barev. To co vznikne z barev, přece nemusíme zjišťovat jen formou ukázky na paletě, ale také během hry a experimentu. Nově „objevené“ barvy a odstíny žákům pomohou nejen v dalších výtvarných úkolech, kdy například budou muset domalovat všechny barvy a odstíny textilie, či podzimního listí. Pomohou mu třeba i v dalším životě, neboť barva provází člověka po celý život a to v nejrozmanitějších podobách.

9. ZÁVĚR

Jak jsem se již zmínila v úvodu, povšimla jsem si, s jak velkou radostí dítě zachází ve svých hrách při malování s barvou. Tato radost pak pro mne byla při zpracovávání této diplomové práce velkou inspirací a chtěla jsem se o ní něco dozvědět. Uvědomila jsem si však, že učitel, který chce s barvou na 1. stupni ZŠ efektivně pracovat a využívat všech jejích možností, pouhé toto vědomí nestačí. Při třídění a zpracovávání všech materiálů a publikací potřebných k této diplomové práci, se mi tak začala odkrývat spousta zajímavých a dosud nepoznaných informací. Proto si myslím, že učitel, který chce využívat všech funkcí barvy a chce děti zaujmout, by měl z těchto poznatků při práci s barvou vycházet. Pravdou však je, že znalosti z oblasti barvy jsou u pedagogů nedostatečné, ale nelze se tomu divit či se na ně hněvat. Vždyť kolik nároků je dnes na učitele kladeno ze všech stran a kolik vědomostí musí znát a ovládat z mnoha různých oborů .

Nepříjemným zjištěním bylo, z kolika málo publikací mohou učitelé zajímavé náměty čerpat. Snažila jsem se tedy o vyhledání zajímavých nápadů, námětů. Vedle těch kvalitních a osvědčených publikací (viz paní Roeselová a Cikánová) se objevuje řada knih, časopisů a internetových odkazů vyplněných šablonami a omalovánkami, které výtvarný projev ani fantazii dítěte zřejmě moc nerozvíjí. Nutno však podotknout, že situace se oproti letům minulým zlepšila a věřím, že se nadále zlepšovat bude. Úkolem učitele potom je, aby předal získané teoretické poznatky poutavým způsobem svým žákům..

Mým cílem bylo vytvořit diplomovou práci, která by mohla být nejen pomocníkem pro učitele, kteří by se chtěli o barvě a jejím využití dozvědět něco více a načerpat zajímavé náměty, ale mohla by být také vodítkem pro ty, kterým se znalostí a nápadů o barvě nedostává pro jejich pracovní a časovou vytíženost či jinou než výtvarnou aprobaci, jak je tomu i u mně.

Chápejte proto prosím tuto práci jako inspiromat, nikoli receptář.

V první kapitole mapuji, s jakými poznatky o barvách by se měli žáci seznámit v průběhu 1. – 5. ročníku ZŠ. V dalších kapitolách se snažím vysvětlit, co vše může znamenat pojem barva s nahlédnutím do různých věd a dále do historie. Mimo jiné se zde také zabývám uspořádáním barev do systémů. Následující kapitolou se potom snažím odpovědět na otázku z úvodu, zda mají barvy nějaký řád. Poodkrývám zde terminologii, kterou by měl správně užívat nejen pedagog, ale postupně i žák.

Seznamuji s barevnými kontrasty. Naleznete zde i jejich využití ve školní praxi formou příkladů a námětů. Další kapitola v této diplomové práci je věnována barvě v dětském výtvarném projevu a všemu, co tento vztah ovlivňuje, utváří. Dále se zabývám výtvarnými hrami a etudy, které mají v uplatnění barvy na 1. stupni nezastupitelné místo. I zde uvádím příklady využití v podobě námětů. Jelikož však sama ještě neučím a nemohla jsem si tudíž řadu námětů sama ozkoušet přímo v praxi, vycházela jsem hlavně z osvědčených materiálů, které by měly být dle mého názoru zárukou kvality.

U všech příkladů je uvedena motivace a doporučený ročník. Avšak ani jedno není závazné. Neznamená to, že po určité úpravě by se náměty nemohly uskutečnit v jiných ročnících. Pokud motivace nebyla uvedena již ve zdroji, z kterého byl námět vybrán, uvádím motivaci svou. Jde však pouze o možnost, náčrt. V poslední kapitole se vyjadřuji k současnému postavení barvy na 1. stupni ZŠ.

Celá tato práce pro mne byla velmi zajímavá a přínosná. Dozvěděla jsme mnoho nových informací, poznatků a námětů, ke kterým bych jinak zřejmě přístup neměla. Doufám, že jednou při svém učitelském řemesle budu moci čerpat z těchto poznatků a budu se snažit je co nejpoutavěji ve svých hodinách uplatnit a umožnit tak dětem jejich přirozenou radost z barvy.

10. PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY

Banaš, J., Geró, Š., Jusko, A., Šefranková, E.: Didaktika výtvarné výchovy, SPN Bratislava 1989,

Cikánová, K.: Malujte si snámi, Aventinum Praha 1993

Cikánová, K.: Teplá a studená paleta, Estetická výchova, roč. 26, č. 5, leden 1986

PhDr. Lamserová, J., Paeddr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987

Macko, A., Nevřelová, O.: Výtvarná výchova v 3. a 4. ročníku ZŠ, SPN Praha 1987

Pleskotová, P.: Svět barev, Albatros Praha 1987

Poupa, V., Vošeček, J.: Výtvarná výchova v 1. a 2. ročníku, SPN Praha 1984

Razáková, D.: Kreslíme, malujeme, modelujeme, SPN 1963

Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 1996

Roeselová, V.: Námět ve výtvarné výchově, SARAH Praha 1995

Roeselová, V.: Techniky ve výtvarné výchově, SARAH Praha 1996

Roeselová, V.: Řady a projekty ve výtvarné výchově, SARAH Praha 1997

Uždil, J.: Čáry, klikyháky, paňáci a auta, Výtvarný projev a psychický život dítěte, SPN Praha 1984

Uždil, J.: Výtvarný projev a výchova, SPN Praha 1974

Uždil, J.: Výtvarná výchova, SPN Praha 1962

www.help.cz

www.kof.zcu.cz

www.rvp.cz

www.vuppraha.cz

11. ODKAZI CITACÍ

- (1) www.vupraha.cz, RVP ZV v ZŠ, str. 69
- (2) www.vupraha.cz, RVP ZV v ZŠ, str. 69
- (3) Pupa, V., Voseček, J.: Výtvarná výchova v 1. a 2. ročníku, SPN Praha 1984, str.25
- (4) Pupa, V., Voseček, J.: Výtvarná výchova v 1. a 2. ročníku, SPN Praha 1984, str.26
- (5) PhDr. Lamserová, J., PaedDr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987, str.8
- (6) Pleskotová, P.: Svět barev, Albatros Praha 1987, str.12-25
- (7) PhDr. Lamserová, J., PaedDr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987, str.13
- (8) Pleskotová, P.: Svět barev, Albatros Praha 1987, str.76
- (9) PhDr. Lamserová, J., PaedDr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987, str.16
- (10) PhDr. Lamserová, J., PaedDr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987, str.16
- (11) Pleskotová, P.: Svět barev, Albatros Praha 1987, str.116
- (12) Pleskotová, P.: Svět barev, Albatros Praha 1987, str.117
- (13) PhDr. Lamserová, J., PaedDr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987, str.17-19
- (14) PhDr. Lamserová, J., PaedDr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987, str.10
- (15) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.238
- (16) PhDr. Lamserová, J., PaedDr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987, str.25
- (17) PhDr. Lamserová, J., PaedDr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987, str.27
- (18) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.52
- (19) www.rvp.cz, Jiřina Kelymanová, 2006
- (20) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.49
- (21) www.rvp.cz, Barbora Škaloudová, 2005
- (22) PhDr. Lamserová, J., PaedDr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987, str.30

- (23) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.240
- (24) PhDr. Lamserová, J., PaedDr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987, str.30
- (25) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.243
- (26) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.243
- (27) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.54
- (28) PhDr. Lamserová, J., PaedDr. Preissová, R.: Výtvarné vyjadřování. Práce s barvou ve výtvarné výchově na základní škole, SPN Praha 1987, str.33-34
- (29) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.243
- (30) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.63
- (31) Roeselová, V.:Námět ve výtvarné výchově, SARAH Praha 1995, str.25
- (32) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.243
- (33) www.help.cz, přednášky z vývojové psychologie JCU
- (34) Uždil, J.: Čáry, klikyháky, paňáci a auta, Výtvarný projev a psychický život dítěte, SPN 1984, str.56
- (35) Roeselová, V.: Řady a projekty ve výtvarné výchově, SARAH Praha 1997, str.23
- (36) Uždil, J.: Čáry, klikyháky, paňáci a auta, Výtvarný projev a psychický život dítěte, SPN 1984, str.55
- (37) Uždil, J.: Výtvarný projev a výchova, SPN Praha 1974, str. 109
- (38) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.255
- (39) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.257
- (40) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.261
- (41) Uždil, J.: Výtvarný projev a výchova, SPN Praha 1974, str.112
- (42) Roeselová, V.: Řady a projekty ve výtvarné výchově, SARAH Praha 1997, str.13
- (43) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.260
- (44) Roeselová, V.:Námět ve výtvarné výchově, SARAH Praha 1995, str.109

- (45) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.32
- (46) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.260
- (47) Roeselová, V.:Námět ve výtvarné výchově, SARAH Praha 1995, str.109
- (48) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.260
- (49) Poupa, V., Voseček, J.: Výtvarná výchova v 1.a 2. ročníku, SPN Praha 1987, str.10
- (50) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.19
- (51) Poupa, V., Voseček, J.: Výtvarná výchova v 1.a 2. ročníku, SPN Praha 1987, str.24-25
- (52) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.11
- (53) Cikánová, K.: Teplá a studená paleta, Estetická výchova, roč.26,č.5,1986,str.160
- (54) Poupa, V., Voseček, J.: Výtvarná výchova v 1.a 2. ročníku, SPN Praha 1987, str.96
- (55) Poupa, V., Voseček, J.: Výtvarná výchova v 1.a 2. ročníku, SPN Praha 1987, str.96
- (56) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.18
- (57) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.17-18
- (58) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.15
- (59) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.250
- (60) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.252
- (61) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.252
- (62) Poupa, V., Voseček, J.: Výtvarná výchova v 1.a 2. ročníku, SPN Praha 1987, str.107
- (63) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.253
- (64) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.64
- (65) Poupa, V., Voseček, J.: Výtvarná výchova v 1.a 2. ročníku, SPN Praha 1987, str.107

- (66) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.253
- (67) Roeselová, V.:Námět ve výtvarné výchově, SARAH Praha 1995, str.156
- (68) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.78
- (69) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.253
- (70) Cikánová, K.: Malujte si s námi, Aventinum Praha 1983, str.30
- (71) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.252
- (72) Banaš, J., Geró, Š., Jusko, A., Nefranková, E.: Didaktika výtvarném výchovy, SPN Bratislava 1989, str.314
- (73) Roeselová, V.: Řady a projekty ve výtvarné výchově, SARAH Praha 1997, str.27-28
- (74) Roeselová, V.: Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově, SARAH Praha 2004, str.22